

CUMANIA

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat
Múzeumi Szervezetének
Évkönyve

23.

Kecskemét
2007

Szerkesztette
BÁRTH JÁNOS

Német fordítás
Sági Norberta

Térképrajzok
Janzsó Marianna

Fényképek
A 253–264. és a 319–320. oldalon közölt
fényképek ismeretlen szerzők felvételei

Tördelés, tipográfia
Veszely Ferenc

ISSN 0133–6088

Megjelent
a Nemzeti Kulturális Alap
és a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat
támogatásával

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete
Felelős kiadó: Laczkó János megyei múzeumigazgató

KNIPL ISTVÁN – TÁNCZOS-SZABÓ ÁGOTA

**VOLKSBUND SZERVEZETEK A DUNA–TISZA KÖZÉN
– A ZÁSZLÓBONTÁSTÓL A MEGTORLÁSIG****A VOLKSBUND MEGALAKULÁSA
ÉS TEVÉKENYSÉGE MAGYARORSZÁGON**

1938. november 26-án Budapesten megalakult a Volksbund, teljes nevén Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Népi Szövetsége). Az alakuló ülésre a Vasúti és Hajózási Klub helyiségeiben került sor, amelyen a korabeli jelentések szerint mintegy 700–800 fő vett részt. Ekkor az egybegyűltek megválasztották az elnökséget, és elfogadták a szervezet alapszabályát. Az egyesület elnöke Basch Ferenc, helyettes elnöke dr. Georg Goldschmidt, főtitkára Max Albert lett, továbbá megválasztották az egyesület tiszteletbeli elnökeit és a választmány tagjait.¹

Basch Ferenc az alakuló ülésen az alábbiakban határozta meg a Volksbund feladatait:

„Az inség enyhítése céljából pénz- és természetbeni adományozást vezetünk be és szegényházakat létesítünk. A Volksbund gondoskodik a kialakult ősi népszokások megőrzéséről és fejlesztéséről. Gondoskodik anya- és gyermekvédelemről. Gazdasági szövetkezeteket létesít, megszervezi az önkéntes munkaszolgálatot, mezőgazdasági iskolákat létesít és tart fenn. Állandó és ideiglenes tanfolyamokat tart, mintagazdaságokat hoz létre és vezet. Kölcsönös biztosításról, illetve kártérítésről gondoskodik állatbaleset esetén. Temetkezési segélyt ad. Szakelőadásokról, kiállításokról, valamint a gazdasági élet előmozdítását célzó egyéb berendezésekről és azok fenntartásáról is gondoskodik. A Volksbund iskolákat létesít az óvodától a középiskoláig, tanító-, tanítónő- és óvónőképző intézeteket tart fenn. Művelődési tanfolyamokat szervez, múzeumokat és könyvtárakat alapít, közösségi otthonokat és nevelőintézeteket létesít. Népművészeti, kézimunka és képzőművészeti, zenei, énekkari és színművészeti kiállításokat rendez. Német nyelvű sajtótermékeket alapít és terjeszt, helyi és vándorkönyvtárakat létesít, kül- és belföldi tanulmányutakat szervez. Nem utolsó sorban gondoskodik a népnek a haza és saját népisége iránti hűsége neveléséről és arra való buzdításról ... Hogy a Voksbund valamennyi célját és feladatát a helyszínen megvalósíthassa, az ország minden német településén helyi csoportokat alakít ... A magasabb szervek jóindulatában nem kételkedünk. De kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy pusztán jóindulatból nem történt még javulás a hely-

¹ TILKOVSKY Lóránt 1978. 34–35.

zetünkben ... Nem hagyjuk magunkat többé megfélemlíteni és tétlenségre kárhoztatni a „pángermánizmus” olcsó jelszavával.”²

Basch programbeszédéből kitűnik, hogy az általa elképzelt szervezet nem csupán kulturális célokat képvisel, hanem igyekszik a hazai németiség egész életét megszervezni, befolyásolni. Ugyanakkor az utolsó mondatokat kihívásként is értelmezhetjük az illetékes magyar hatóságok felé, mivel nyílt harcot hirdetnek azok korábbi tevékenysége ellen. Az alakuló gyűlés után a kormány Baschék tudomására hozta, hogy abban az esetben, ha az alapszabályt az eredeti formában terjesztik be a minisztériumhoz ellenjegyzésre, nem járulnak hozzá az egyesület megalakulásához és működéséhez. Teleki egyértelművé tette, hogy a Volksbund nem lehet német népcsoportszervezet, hanem csak német kultúregyesületként működhet.³ Basch ennek hallatára Berlinbe utazott, s onnan hazatérve, Berlin támogatását kihasználva elérte, hogy az egyesület alapszabályát lényeges változtatások után elfogadják. A változtatások alapja az 1879. évi egyesületi törvény volt, amely előírta, hogy minden egyesületnek csak egy tevékenységi köre lehet.⁴ Ennek alapján töröltek az alapszabályból minden olyan pontot, amely túlmutatott egy kulturális egyesület céljain, illetve a népcsoport kifejezést minden esetben a „német nemzetiségű magyar állampolgárok” kifejezéssel helyettesítették.⁵ A Volksbund esetében a tevékenység a kultúra ápolása és kulturális események szervezése volt. Az alapszabály engedélyezésére 1939. április 13-án került sor. Legfontosabb pontjai a következők:

„2. §. Az egyesület célja: A magyarországi német nemzetiségű magyar állampolgárok kulturális érdekeinek előmozdítása és megóvása a népi életnyilvánulás minden terén. A hazához való ragaszkodás ápolása és erősítése.

3. §. A cél elérésére való eszközök: az egyesület, a magyar törvényekben biztosított szabadság alapján, a művelődési szükséglet keretében és a törvényes feltételek szerint, iskolákat tarthat fenn német nemzetiségű magyar állampolgárok gyermekei számára, kulturális tanfolyamokat, múzeumokat és közkönyvtárakat alapíthat és tarthat fenn, ösztöndíjakat és jutalmakat adományozhat, népi-, kézmű-, és képzőművészeti kiállításokat rendezhet, ismeretterjesztő-, zene-, ének-, és színműelőadásokat és népi ünnepélyeket rendezhet, német nyelvű sajtótermékeket adhat ki és terjeszthet, helyi és vándorkönyvtárakat létesíthet, tanulmányutakat szervezhet. A szövetség németek lakta településeken helyi csoportokat létesíthet.

5. §. A szövetség tagjai: 1. dísz-, 2. alapító-, 3. rendes vagy pártoló tagok. Alapító, rendes vagy pártoló tagok 18. évüket betöltött, iskolai fegyelem alatt nem álló, erkölcsi, hazafias és népi szempontból kifogás alá nem eső német nemzetiségű magyar állampolgárok lehetnek. Kiskorúak szülők, illetve törvényes képviselőik beleegyezésével lehetnek tagok. Leányok pártoló tagnak 18 éven alul is felvehetők,

² WEIDLEIN, Johann 217.

³ TILKOVSKY Lóránt 1978. 47.

⁴ TILKOVSKY Lóránt 1978. 51.

⁵ BELLÉR Béla 1981.

amennyiben iskolai fegyelem alá nem esnek, feltéve, hogy 15. életévüket betöltötték. Leventekötelesek az ezen intézményből folyó kötelezettségeiknek mindenben eleget kell, hogy tegyenek...

6. §. A rendes tagság három évre kötelező...

18. §. Helyi csoportok: azokban a községekben, amelyekben a szövetségnek legalább húsz állandó lakással rendelkező rendes tagja van, azok kívánságára helyi csoport alakítandó, amelynek megalakulását a szövetség központi intézőbizottsága hagyja jóvá. Ez a helyi csoport megoszlik ifjúsági és felnőttek osztályára. A felnőttek osztályába a nős, férjezett, illetőleg a nagykorú tagok tartoznak, míg a többiek a fiatalsági csoportot alkotják. A helyi csoport élén egy ifjúsági és egy teljes korú elnök áll, a melléjük megválasztott a központi tisztikarhoz hasonló, vagy lecsökkentett tisztikarral. Az elnök és a tisztikar megválasztása egy évre szól. Minden helyi csoport 50 tagonként egy-egy kiküldötttel képviselheti magát a szövetség közgyűlésén. A helyi csoportot taglétszám alapján megillető szavazatokat egy kiküldött is leadhatja. Az ötven tagnál kevesebb létszámú helyi csoportot is egy kiküldött képviseli. A helyi csoport a tagjaitól beszédett tagsági díjakat teljes egészükben a szövetség központjának kötelesek beszolgáltatni, amely ennek ellenében a helyi csoport fenntartásához szükséges költségeket a helyi csoport rendelkezésére bocsátja.

A helyi csoport külön alapszabályokat nem alkothat, hanem csak az egyesület láttamozott alapszabályai szerint működhet. A helyi csoportok megalakulásukat és megszűnésüket az illetékes törvényhatóság első tisztviselőjének tudomásulvétel végett be kell jelenteni. A helyi csoportok működésüket csak megalakulásuknak tudomásulvétele után kezdenek meg. A helyi csoportok az anyaegyesület központjának határozatait és utasításait a láttamozott alapszabályok keretén belül követni tartoznak. Működésük felfüggesztését, vagy feloszlátásukat az anyaegyesület nem rendelheti el, de indokolt esetben, a vizsgálat, a működés felfüggesztése, vagy a feloszlátás elrendelése céljából a m. kir. belügyminiszter úrhoz indokolt előterjesztést tehet.”⁶

A szervezet ünnepélyes zászlóbontására Cikón – a helyi csoport megalakulásakor – került sor, ahol Erdmannsdorf német követ szerint 15–20 000 ember jelent meg, s hallgatta Basch beszédét.⁷ Basch köszönetet mondott a magyar kormánynak az alapszabály engedélyezéséért, de ugyanekkor azt is kijelentette, hogy az egyesületnek további követelései is vannak.⁸

Ezek után megindult a helyi csoportok szervezése, illetve megszervezték az egyesület különböző feladatú csoportjait. Így létrejött az Asszonycsoport (Frauenshaft), a Német Népi Segélyezés (Deutsche Volkshilfe), a Gazdaszövetség (Land-

⁶ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) K-150 1941-VII-5-254426.

⁷ TILKOVSKY Lóránt 1978. 54.

⁸ Az eseményen a Duna–Tisza közti sváb falvak is bizonyára szép számmal képviseltették magukat. Egy népbíróági perből tudjuk, hogy Vaskútról többen jelen voltak a cikói gyűlésen. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) XXV. 16. A Bajai Népbírósg iratai (a továbbiakban: XXV. 16.) B. 172/1945.

esbauerschaft), a Faj és Népeséggpolitikai Hivatal (Amt für Rassen und Bevölkerungspolitik), továbbá a Német Ifjúság (Deutsche Jugend).⁹ A hivatalok nagy része azonban nem folytatott semmilyen tevékenységet, Basch Ferenc szavaival élve: „...ezeknek a hivataloknak a fele tulajdonképpen a megindulási működésen kívül más munkát nem végzett, a gazdasági hivatalok is csak elméletben működtek, de a népi-németség felé mezőgazdasági vagy egyéb téren felvilágosítással szolgáltak.”¹⁰

A Volksbund vezetése időközben elérte, hogy engedélyezzék a Deutscher Volksbote hetilapként való működését, illetve 1940. június 1-jével a Jungenkamerad nevű ifjúsági lap működését is.¹¹ Ezen sajtorgánumpok révén lehetővé vált a Volksbund számára, hogy propagandáját kiterjeszthesse a kisebb falvakra is, eljuttatva oda a propagandaanyagokat.

Az egyesület megalakulása után a politikai életben is részt kívánt venni, annak ellenére, hogy erre a tevékenységre az alapszabály nem adott lehetőséget. Erre az 1939. évi választások adtak alkalmat. A Volksbund és a kormánypárt, vagyis a Magyar Élet Pártja között választási megállapodás jött létre, amelynek értelmében, a kormánypárt színeiben három volksbundista képviselőjelölt is indulhatott. E megállapodás alapján a bonyhádi választókerületben dr. Heinrich Mühl, a mohácsiban dr. Konrad Mischung, a Bács-Bodrog megyei listán pedig Jakob Brandt indulhatott a kormánypárt jelöltjeként. Közülük Mühl és Brandt jutott be végül a parlamentbe, s így a Volksbund, ha közvetve is, parlamenti képviselőkhöz jutott.¹²

A háború kitörésekor az egyesület tevékenységét korlátozták, ebben változást a bécsi népcsoportegyezmény aláírása körüli viták hoztak. A világháború kitörésekor felfüggesztették az egyesület működését, csak 1940 júniusában, tíz hónap után indul újra. Ekkortól újra engedélyezték helyi csoportok alakítását is, a kormány pedig tárgyalásokat kezdeményezett a Volksbund vezetőségével, a fennálló problémák megoldására. Basch és az egyesület vezetése ekkor egy kívánságlistát terjesztett a kormány elé, amely az alábbi kéréseket tartalmazta: A német községek óvodáiban német legyen a foglalkoztatási nyelv. A népcsoport létesíthessen saját óvodákat, A típusú iskolákat (anyanyelvű oktatás, a magyar csak tantárgy), óvónő-képzőt, tanítóképzőt, három polgári iskolát és egy gimnáziumot. Az 1924. évi II. tc. végrehajtását, amely előírja a köztisztviselők számára az anyanyelven történő érintkezést a kisebbségekkel. A német falvakban a levontékepzés nyelve német legyen, a vezényleti nyelv azonban maradhat magyar. A honvédségnél szüntessék meg a németekkel való rossz bánásmódot, ne erőltessék a névmagyarosítást. Szabad tevékenységet és egy napilap azonnali engedélyezését kéri. A gazdasági hátrányokat szüntessék meg, engedélyezzék egy gazdasági lap megjelenését, támogassák a német szövetkezetek szervezését. A vallási élet nyelve a német községekben

⁹ MANHERCZ Károly 1998. 35.

¹⁰ SEEWANN, Gerhard – SPANNENBERGER, Norbert 1999.

¹¹ TILKOVSKY Lóránt 1978. 72.

¹² TILKOVSKY Lóránt 1978. 55.

német legyen.¹³ A magyar kormány a kéréseket nem hagyhatta figyelmen kívül, mivel a részleges revízió megvalósításához elengedhetetlen volt a Harmadik Birodalom támogatása. Ennek fejében hajlandók voltak bizonyos engedményeket tenni. Engedélyezték egy volksbundista napilap megindulását (októberben indul meg *Deutsche Zeitung* néven), illetve elkezdték felülvizsgálni a német iskolaügy kérdését.¹⁴

A Német Birodalom azonban nem elégedett meg ezekkel a kis léptékű változásokkal, s igyekezett a német kisebbséget kivételezett helyzetbe hozni. Ennek a szándékának volt eszköze az 1940. augusztus 30-án Bécsben aláírt Népcsoportegyezmény.¹⁵ Ez a megállapodás különleges jogokat biztosított a Volksbundnak, gyakorlatilag megvalósította a fentebb ismertetett követeléseket, a hazai német kisebbség ügyét nemzetközi szintre emelte. Szükséges azonban megjegyezni, hogy a magyar kormány mindent megtett a szervezés lassításáért, illetve igyekezett a népcsoportegyezményben biztosított előnyöket minél jobban szűkíteni.

Ennek ellenére a megegyezés után új lendületet kapott a Volksbund helyi csoportjainak szervezése, s az 1939-ben alakult 17 helyi szervezettel szemben 1940-ben 294 alakult. A helyi szervezetek alapítása a következő években is tovább folytatódott, így 1941-ben 81, 1942-ben 29, 1943-ban 4 újabb helyi szervezet jött létre, s végül a helyi szervezetek száma 1944-ben elérte a 425-öt.¹⁶

A KÖZSÉGEK LAKOSSÁGÁNAK NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE, ÉLETVITELE, PÁNGERMÁN MOZGALMAK

A trianoni Magyarország területén ebben az időben a közel 100 milliós német-ség alig 0,5%-a,¹⁷ mintegy 550 000 fő német nemzetiségű lakos élt, akik az ország lakosságának mintegy 5-6%-át jelentették. A nemzetiségi arányok meghatározásához a legfontosabb adatokat az 1941-es népszámlálás szolgáltatja. A magyar hatóságok célja a népszámlálás kapcsán egyértelműen az volt, hogy az ország területén minél kevesebb nemzetiségi lakost tüntessenek fel, míg a nemzetiségi vezetők ennek ellenkezőjére törekedtek.¹⁸ A népszámlálás során a számlálóbiztosok feladatul kapták a nemzetiségi falvakban a lakosság hangulatának felmérését, valamint pontos feljegyzéseket készítettek a falvakban működő nemzetiségi szervezetekről is. Ennek során összeírták a Volksbund helyi szervezeteit is, megnevezték vezetőiket,

¹³ TILKOVSKY Lóránt 1978. 83–84.

¹⁴ TILKOVSKY Lóránt 1978. 85.

¹⁵ TILKOVSKY Lóránt 1978. 93–94.

¹⁶ ZIELBAUER György 1989. 16.

¹⁷ FEHÉR István 1988.

¹⁸ ZORN Antal 1992. – A kérdőíveken az „anyanyelv” kérdése mellett Teleki Pál határozott kívánságára a „nemzetiségi” rovat is szerepelt, mellyel a politikusok célja a majdani béketárgyalásokon a magyar pozíciók javítása volt. Ezeket az adatokat kívánták felhasználni álláspontjuk alátámasztására a visszacsatolt területek megtartásához. L.: ÓZE Sándor 1994. – A két kérdés külön való feltüntetése azonban nagy nehézséget okozott a jórészt tanulatlan falusi lakosság körében, mivel sok esetben a megkérdezettek nem voltak tisztában az anyanyelv és nemzetiség fogalma közti különbséggel. L.: ZORN Antal 1992. – A népszámlálás adatait ezért mindenkor kritikus szemmel kell vizsgálni, számítva a téves adatok lehetséges előfordulására.

a hangadókat, továbbá leírták azok társadalmi helyzetét.¹⁹ A népszámlálási adatok tükrében a tárgyalt települések lakosságának etnikai összetétele 1941-ben a következő képet mutatta:²⁰

<i>Település</i>	<i>Magyar</i>	<i>Német</i>	<i>Egyéb</i>	<i>Összesen</i>
Bácsalmás	5311 (39,9%)	6870 (51,6 %)	1129 (8,5%)	13310
Bácsbokod	2148 (50,3%)	1531 (35,9%)	583 (13,7%)	4262
Bácsborsód	1239 (66%)	558 (29,7%)	78 (4,2%)	1875
Császártöltés	1047 (28,5%)	2621 (71,4%)	2 (0,05%)	3670
Csátalja	321 (11,6%)	2415 (87,6%)	31 (1,1%)	2758
Csávoly	916 (28,1%)	1863 (57,3%)	474 (14,6%)	3253
Csikéria	1164 (56,7%)	390 (19%)	496 (24,2%)	2050
Felsőszentiván	1840 (64,6%)	391 (13,2%)	618 (21,7%)	2849
Gara	716 (16%)	2709 (60,6%)	1048 (23,4%)	4473
Hajós	1062 (20%)	4246 (79,9%)	3 (0,06%)	5311
Harta	2181 (37,5%)	3574 (61,5%)	60 (1%)	5815
Katymár	1183 (23,7%)	2470 (49,5%)	1339 (26,8%)	4992
Kunbaja	516 (17,7%)	2385 (81,7%)	19 (0,6%)	2920
Nemesnádudvar	532 (17,2%)	2555 (82,5%)	10 (0,3%)	3097
Rém	1177 (64,7%)	626 (34,4%)	17 (0,9%)	1820
Vaskút	638 (13,6%)	3846 (81,7%)	221 (4,7%)	4705 ²¹

Az anyanyelvi adatok alapján a vizsgált 16 település jelentős részén (11 községben) túlnyomó többségben voltak a német nemzetiségű lakosok, s még ahol kisebbségben voltak is, eléri számuk a település lakosságának 13-36 százalékát.

A hazai németiség urbanizáltsági fokára jellemző, hogy a XX. század első felében mindössze 17%-uk élt városban, 83% pedig vidéken. 1920-as adatok szerint 56%-uk a mezőgazdaságban, 25%-uk az iparban, 15%-uk a kereskedelemben dolgozott, 4%-uk pedig értelmiségi foglalkozást űzött.²² A témánk szempontjából legfontosabb réteg a vidéken élő mezőgazdasági foglalkozású kis- és középparasztok csoportja. A települések adottságai, lakosainak száma, életvitelük nagymértékben hasonlít egymásra. A településeken a mezőgazdaság a meghatározó gazdasági ág, s ebből kifolyólag a falvak lakosai is hasonló életmódot folytatnak. Erre az időszakra is aktuálisnak érezhetjük Hölbling Miksa alábbi leírását: „*A német nép életmódja majd kivétel nélkül a földművelés. A háztartásra szükséges élelmet, gabonát, bur-*

¹⁹ Ezek az adatok a téma tárgyalása során nem használhatók, mivel az adatlapok jelentős része megsemmisült a háború során (a tárolásukra szolgáló épület találatot kapott, a maradékkal pedig katonák tüzeltek), a megmaradt adatlapokat a háború utáni feldolgozás után megsemmisítették. L.: ÖZE Sándor 1994.

²⁰ Történeti Statisztikai Kötetek: Az 1941. évi népszámlálás 2. kötet.

²¹ Ha az anyanyelvi adatok mellett megvizsgáljuk a lakosság 1941-ben rögzített nemzetiségi összetételét, feltűnő különbséget kapunk. Az eltérő anyanyelvi és nemzetiségi adatok közül Zorn Antal véleménye alapján az anyanyelvi adatokat tarthatjuk a valósághoz közelebb állóknak, (ZORN 1992.) így csak azok közlésére szorítkoztunk.

²² MANHERCZ Károly 1998. 32.

gonyát, mely főágát teszi a német táplájának, kukoricát, babot, lencsét, bort stb. mindegyik maga természet.”²³

A főként a mezőgazdasághoz kötődő falusi életmóddal függ össze a települések lakosságának viszonylag alacsony iskolázottsága. Az adatokat megvizsgálva kitűnik, hogy a lakosság túlnyomó többsége a falvakban 4–7 általános iskolai osztályt végzett, középiskolai illetve felsőfokú végzettséggel alig rendelkezett valaki. Kozma Ferenc szerint: „A magyarországi német falvak lakossága túlnyomó többségben alacsony műveltségű volt, szigorú, konzervatív – katolikus nevelésben részesült, tehát voltaképpen idegen volt számukra a nemzetiszocializmus eszmevilága.” Kozma úgy vélekedik: az a tény, hogy viszonylag mégis sokan léptek be közülük a Volksbund soraiba, részint alacsony műveltségükkel és a kellő felvilágosítás hiányával magyarázható.²⁴

E felfogásnak ellentmondanak azok az 1930-as években született bizalmas jelentések, amelyek a sváb falvak pángermán „fertőzöttségére” tesznek utalásokat. A csátaljai németiség magatartásával kapcsolatos ismert jegyzőkönyvek beszámolnak a faluban tapasztalható „nemzetiségi izgatásról”, a magyar állam épsége, az államfő személye, a kormány, a rendfenntartó szervek és általában a magyarság elleni uszításról. Megjelölik a hangadókat, illetve azokat a kocsmákat, ahol a sváb tanácskozás folyik, esetenként Németországból érkezett iparosok részvételével. Az uralkodó hangulatot jellemzi, hogy az egyik jelentéstevő férjét állítólag megszólták március 15-én, mert kokárda volt rajta, ez a nap ugyanis a sváboknak nem ünnep, a kokárda csak egy „*vacak rongy*”. A másik jegyzőkönyvi beszámoló szerint Gara község hasonlóan államellenes svábokból áll.²⁵

1933-as datálása a Harta községben folyó pángermán mozgalomról és agitációról készült jelentés.²⁶ Eszerint a településen létezik a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület²⁷ helyi csoportja, amelynek eddig 300 tagja van, de igyekeznek megnyerni a többi németet is a pángermán eszméknek. A vezetőség közvetlen kapcsolatot tart a Sonntagsblatt című német újság budapesti munkatársával, továbbá a szervezet budapesti központja havonta küld küldötteket és német állampolgárokat, hogy német érzelmeikben erősítsék a lakosságot. Például augusztus 4-én egy német rendszámú autóval érkezett Hartára a német külügyminisztérium egy hivatalnok, egy berlini napilap munkatársa és egy horogkeresztes ifjúsági vezető, szintén a német fővárosból. Kihallgatásuk során elmondták, hogy a gödöllői cserkész

²³ Idézi: MANHERCZ Károly 1998. 23.

²⁴ KOZMA Ferenc 1991.

²⁵ MOL K-149 1934-7-5296. A csátaljai németiség magatartása. Jegyzőkönyvek, 1933. szeptember 8. és 9. A jelentéstevők csátaljai lakosok. Egyikük államrendőrségi főtörzsmester, akit több ízben megbüntettek már, mert nem a valóságnak megfelelő információkat szolgáltatott. Ezúton szeretnének megköszönni Sváby Enikő (Magyar Országos Levéltár) levéltáros szíves segítségét.

²⁶ MOL K-149 1933-7-2073. 1933. augusztus 12. A magyar kir. pécsi IV. csendőrkörületi parancsnokság jelentése a belügyminiszternek.

²⁷ Az egyesületet 1923. július 15-én, Budapesten alapították Magyarországi Német Művelődési Egyesület (Ungarländischer Deutscher Volksbindungsverein) néven. Elnöke Jakob Bleyer lett. Működését hivatalosan 1924. augusztus 3-án kezdte meg.

világtáborozás megtekintése céljából jöttek Hartára, nem politikai céllal – pusztán kíváncsiságból. Egy engedély nélkül tartott helyi sváb népgyűlés kihallgatott résztvevői viszont azt vallották, hogy féltik anyanyelvüket, félnek az elmagyarosítástól, s céljuk, hogy sérelmeiket a nagy Németország diplomáciai úton segítse. Szeretnék elérni, hogy az iskolai oktatás, az istentisztelet és a dobolás is német nyelven folyjon, illetve a közigazgatásban szintén használhassák anyanyelvüket.²⁸

További érdekes információ, hogy a Magyarországi Német Népművelődési Egyesületből kizárt „horogkeresztes” Basch Ferenc külön pángermán intézőbizottságot alakított híveivel, s a népművelődési egyesület vidéki csoportjait igyekezett a maga számára megnyerni. Egy 1936-os jelentés szerint Bácsalmás és Bácsborsód, valamint Kunbaja és Katymár csoportjai is a radikális Basch befolyása alá kerültek.²⁹

A VOLKSBUND CSOPORTOK MEGALAKULÁSA AZ EGYES KÖZSÉGEKBEN

A témánk szempontjából fontos térségben: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli részén, illetve Bács-Bodrog vármegye északi településein (tehát a mai Bács-Kiskun megye területén) alakult szervezetek pontos számát sajnos nem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy előbbiben 1944-ben 47 helyi szervezete volt a Volksbundnak, amelyek közül 1940-ben 27, 1941-ben 10, 1942-ben 7, 1943-ban pedig 3 helyi szervezet alakult.³⁰

A községi Volksbund csoportok megalakulásának körülményeit ma már igen nehéz rekonstruálni. A belügyminisztériumhoz beterjesztett okiratok tartalmazták az alapítás időpontját, az egyesületbe belépettek névsorát, illetve a megválasztott vezetők nevét, tisztségét; ezek a dokumentumok azonban, néhány jegyzőkönyv kivételével sajnos, ma már nem állnak rendelkezésünkre. Eredeti alapítási jegyzőkönyvet csak Nemesnádudvar község esetében ismerünk: 1940. december 22. A fennmaradt dokumentum az alakuló közgyűlésen lezajlott eseményekről tanúskodik, ekkor választották meg ugyanis az egyesület vezetőségét és tisztikarát, továbbá kijelölték a nyolctagú választmányt, illetve a választmányi póttagokat.³¹

A helyi csoportok alapítási időpontjára vonatkozóan egy a magyar királyi csendőrség nyomozóosztály parancsnoksága által készített jelentést is ismerünk,

²⁸ A fenti jelentéssel érdemes összevetni a hartai vezetőjegyzőnek a dunavecsei főszolgabíróhoz írt jelentését. A „magyar lakosság tömbjébe beékelődve a hartai német anyanyelvű lakosság az idők folyamán hozzáidomult szokásaiban, népviseletében, természetében, gondolkodásában a magyar fajú lakossághoz, ezek minden megnyilatkozásukban is magyar hazáfnak tartják és mondják magukat, ennek bizonyítására alakult Harta községben mintegy 10 évvel ezelőtt az egész magyar hazában páratlanul álló MOVE egyesület, melynek igen sok lelkes magyar gondolkodású tagja van.” BKMÖL V. 336. Harta nagyközség iratai (a továbbiakban: V. 336.). 22. biz. 1944. Tárgy: német sorozási névjegyzékek. 1944. július 1.

²⁹ MOL K-28 107. csomó 208. tétel. Aktaszám: 15.667/1936. A M. Kir. Miniszterelnökség az M osztálytól. Tárgy: „M. Kir. Belügyminiszter Úrnak a magyarországi német kisebbség radikális szárnyának szervezkedése.” 1936. május 11.

³⁰ ZIELBAUER György 1989. 16.

³¹ MOL K-150 1941-VII-5-254426.

amely Csátalja és Vaskút (1940. július 7.); Bácsbokod, Csávoly és Bácsborsód (1940. augusztus 4.); továbbá Bácsalmás, Katymár és Kunbaja (1940. augusztus 15.) községek Volksbund szervezeteinek alakulási dátumait tartalmazza.³² A helyi csoportok megalakulásáról a Deutscher Volksbote hasábjain közzétett adatok is tanuskodnak (lásd. táblázat), melyeket Paul Flach publikált.³³

<i>Település</i>	<i>Alapítás</i>	<i>Hatósági tudomásul vétel</i>	<i>Forrás</i>	<i>Választott vezető és ifjúsági vezető</i>
Bácsalmás	1939. 08. 15.	1939/15.224.	Deutscher Volksbote (a továbbiakban D. V.) 1939. 12. 24. 5. p.	Ernst Denzinger Georg Knebelspieß
Bácsbokod	1940. 08. 04.	1940. 10. 21./12795.	D. V. 1940. 11. 03. 6. p.	Anton Faltum Michael Karches
Bácsborsód	1940. 08. 04.	1941/1181.	D. V. 1941. 02. 16. 4. p.	Klemens Puhl Ferdinand Einwiller
Csátalja	1940. 07. 07.	1940. 09. 14./11223.	D. V. 1940. 10. 06. 5. p.	Matthias Pentz Johann Pentz
Csávoly	1940. 08. 04.	–	D. V. 1940. 08. 04. 4.p.	Johann Pfeil Johann Scheibl
Császártöltés	1940. 12. 22.	–	D. V. 1941. 03. 02. 5. p.	Stefan Häbl Josef Amann
Csikéria	1940. 07. 28.	–	D. V. 1940. 07.28. 4.p.	Josef Scholblocher Paul Beck
Felsőszentiván	1940. 12. 15.	1941/2028.	D. V. 1941. 03. 23. 6.p.	Stefan Kremm jun.
Gara	1939. 07. 23.	1939. dec. közepe	D. V. 1940. 08. 14. 4.p.	Josef Mayer Peter Gatti
Hajós	1940. 11. 17.	1941/5699 II.	D. V. 1940. 11. 17. 6.p.	Andreas Bohner Stefan Ummenhoffer
Harta	1940. 10. 06.	–	D. V. 1940. 10. 06. 4.p.	Johann Gillich Heinrich Weber
Katymár	1939. 08. 15.	1939/15225.	D. V. 1939. 12. 24. 5.p.	Martin Hiesl Frnz Resinger

³² MOL K-28 1940 – 26195. A Magyar Királyi Miniszterelnök Úrnak a m. kir. csendőrség nyomozóosztály parancsnoksága. 17.844/B. kt. 1940. Tárgy: „A V. D. U. fejlődése az alakuló gyűlések megtartásának engedélyezése óta.” 1940. szeptember 25.

³³ Az alakuló gyűlések időpontja az esetek többségében a Deutscher Volksbote oldalain megjelent. Ezeket közli FLACH, Paul 1968. 10. 18., 1971. 6.

Kunbaja	1939. 08. 15.	1939/15064.	D. V. 1939. 12. 24. 5.p.	Michael Perle Martin Schweininger
Nemesnád- udvar	1940. 12. 22.	—	D. V. 1941. 12. 22. 3.p.	Melchior Metzinger Valentin Richter
Rém	1940. 12. 15.	1941/2027.	D. V. 1941. 03. 02. 5.p.	Franz Hirt
Vaskút	1940. 07. 07.	1940. 09. 14./11224.	D. V. 1940. 10. 06. 5.p.	Peter Müller Johann Bauer ³⁴

Végül érdekes, bár nem minden esetben megbízható információkat nyújtanak a helyi szervezetek alapítására vonatkozóan egyes népbíróági perek tanúvallomásai.

Az eredeti Volksbund dokumentumok hiányában az alapítás pontos időpontjára és körülményeire vonatkozóan jórészt csak a Paul Flach által közölt adatokra hagyatkozhatunk. Sokat segíthetnek azonban a községi anyagokban fellelhető, Volksbunddal kapcsolatos iratok. Például Császártöltés kapcsán egy 1940. február 1-jén kelt jegyzői jelentésből az derül ki, hogy az adott időpontban még nem működött Volksbund csoport a településen: „*pángermán mozgalom községünkben nincs*”.³⁵ A helyi szervezet alapítására feltehetőleg még 1940-ben történt kísérlet, (A Deutscher Volksbote oldalain közölt adat szerint 1940.12.22.) és több mint valószínű, hogy az egyesület meg is alakult, hiszen egyes népbíróági perek irataiban megnevezik a helyi szervezet tisztségviselőit,³⁶ az engedélyeztetésre és a hivatalos működésre vonatkozóan azonban nincs írásos bizonyíték.³⁷ 1942–1943-ból azonban már ismerünk olyan községi iratokat, amelyek az egyesület alapszabály-bejegyeztetésének ügyével kapcsolatosak.³⁸

A garai Volksbund megalakulását illetően egy 1939-ben keletkezett kérelmet ismerünk, amelyet taggyűjtő értekezlet engedélyezése tárgyában nyújtottak be a járási főszolgabíróhoz. A rendezvény programjában az ünnepi köszöntőkön túl szerepel dr. Basch Ferenc előadása a népiség lényegéről és a Volksbund feladatairól, egy, a Volksbund ifjúsági csoportjainak célkitűzéseit és működését ismertető beszéd valamint a helyi csoportvezetőség megválasztása.³⁹ Mivel a kért engedélyt az illetékes hatóság megadta, a gyűlés valószínűleg rendben lezajlott 1939. július 23-án ½9-kor a Knipf-féle vendéglő udvarán, s a garai szervezet bizonyára meg is kezdte tevékenységét.

³⁴ A táblázat Paul Flach 1968-ban és 1971-ben megjelent munkája alapján készült.

³⁵ BKMÖL V. 312. 1/1940. Császártöltés nagyközség iratai (a továbbiakban: V. 312.)

³⁶ BKMÖL XXV. 17. A Kalocsai Népbíróóság iratai (a továbbiakban: XXV. 17.) B. 706/1946., 1041/1946.

³⁷ BKMÖL XXV. 17. B 1693/1946.

³⁸ BKMÖL V. 312. 1814/1942. 2–5. sz. melléklet.

³⁹ BKMÖL V. 331. Gara nagyközség iratai. 4555/1939. A bajai járás főszolgabírájának határozata. Tárgy: „Magyarországi Németek Szövetsége” taggyűjtő értekezlete. 1939. július 19.

Számos település esetében a Volksbundnak már volt valamilyen előzménye, működtek a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi csoportjai, a Volksbildungsvereinnak vagy Kultursvereinnak nevezett szervezet sejtjei. Ezek a kis csoportok alakulhattak át Volksbunddá 1939–1940, illetve a későbbiek folyamán, pl. Csátalján, Csávolyn, Felsőszentivánon, Garán, Katymáron és Vaskúton,⁴⁰ átvéve az „előd” örökségét és – sok esetben – tagságát is. A Volksbund szervezetek létrejöttét általában segítették a fővárosból vagy vidékről, pl. a Bácskából érkezett agitátorok. A hartai csoport alapításában – ha a népbírószági vallomásoknak hinni lehet – dunakömlődi bundisták vettek részt.⁴¹ Előfordult azonban olyan is, hogy a propaganda ellenére nem sikerült szervezetet létrehozni, mert az adott településen, jelesül Madarason nem volt elég tagjelölt.⁴²

A hajósi szervezet alapítási körülményeihez érdekes adalék egy 1940. szeptember 21-én keletkezett, a Hajósi Gazdakör feloszlataásáról készített jegyzőkönyv. A dokumentum tanúsága szerint a Gazdakör utolsó közgyűlésére a Volksbund hajósi helyiségében került sor. A tagok feloszlataaskor hozott döntése szerint a Gazdakör vagyonát a Volksbund hajósi szervezetének adják át. A szavazás eredményéből feltételezhető, hogy a Gazdakör tagjainak jelentős része már a Volksbund tagja lehetett, vagy legalábbis szimpatizált a szervezettel, mivel a vagyon átadásáról szóló határozatot a közgyűlés 32 igen és 2 nem szavazattal fogadta el.⁴³ A fentieket támasztja alá egy népbírószági perben olvasható tanúvallomás is, amely szerint a hajósi Volksbundot az ottani Gazdakör egyes vezetői alapították.⁴⁴

A HELYI SZERVEZETEK MŰKÖDÉSE

Az csoportok taglétszáma

Az alapítási dátumokon kívül érdemes kicsit elidőzni az egyes csoportok taglétszámával kapcsolatos kérdéseken, ebből is következtethetünk arra, milyen erős volt az adott településen a Volksbund befolyása. Természetesen ez esetben is nehéz pontos adatokat felvonultatnunk, eredeti névjegyzékeknek ugyanis szűkében vagyunk, így több esetben csak a népbírószági vallomásokból vett információkra, szóbeli adatközlők emlékeire, illetve spekulációkra támaszkodhatunk. A császártöltési szervezet taglétszámával kapcsolatban pl. a szóbeli adatközlők véleménye az, hogy a helységben az egyesület csak kevés taggal rendelkezett. Egyikük szavait idézve: „A Volksbund akkor lett, mikor bejöttek a németek, már előtte is kezdtek egy kicsit, de a faluban nem voltak sokan, kevés volksbund tag volt, haragudtak a Volksbund-

⁴⁰ Számos népbírószág előtt tett tanúvallomás támasztja alá ezeket az információkat.

⁴¹ BKMÖL XXV. 17. B. 601/1945.

⁴² BKMÖL XXV. 16. B. 292/1945. A vádlott a vád szerint meg akarta alakítani a madarasi bundot 1944-ben, de nem volt elég német, így végül a katymári bundba lépett be.

⁴³ MOL K-150 1942-VII-5-197747.

⁴⁴ BKMÖL XXV. 17. B. 1043/1946.

ra a faluban ... Nem volt ott 200 embernél több, nem hiszem, nem voltak sokan, csak egy pár ilyen hangadó volt.”⁴⁵ Adatközlőink véleményét névjegyzékek is alátámasztják. Az egyiken, amely feltehetőleg az alapító tagok neveit tartalmazza, 47 név szerepel,⁴⁶ a tagok vallásával illetve szüleinek nevével. Az egyesület későbbi létszámára egy 1944-ben keletkezett lista alapján következtethetünk, amelyen 204 név olvasható.⁴⁷ Ez a létszám közelíthet a maximális számhoz, mivel az 1944–45-ös évben, a háborús helyzet súlyosbodása következtében már nem valószínű, hogy sokan csatlakoztak volna az egyesülethez a falu lakosai közül.⁴⁸ A Katymár településen működött Volksbund szervezettel kapcsolatban is ismerünk egy listát, amely a tisztikart a választmányi tagokat és póttagokat, valamint a rendes tagok neveit tartalmazza, összesen: 300 nevet. Nem szerepel azonban a névjegyzéken sem dátum, sem hitelesítés, s a dolog annál is érdekesebb, mivel a tagok nevei egytől egyig át vannak húzva ceruzával.⁴⁹

Népbírószági vallomások szerint Bácsalmáson a falu lakosságának 75%-a tag volt,⁵⁰ Csávolyon pedig az egész falu.⁵¹ Bácsbokodon a Bund ülésein hivatalból részt vett rendőr 84 nevet tartalmazó listát készített,⁵² de sajnos nem tudjuk, melyik évben. Vaskút esetében erős sváb befolyásról számol be egy tanú: „Vaskúton a németek parancsolnak”,⁵³ Garán pedig a bundnak két saját helyisége is volt,⁵⁴ ami alapján feltételezhetjük, hogy szintén jelentős szervezetről lehetett szó.

Nemesnádudvar kapcsán szintén erős sejtéről beszélhetünk. Az alakuló gyűlés után a szervezet gyors fejlődésnek indulhatott, erre utal a taglétszám rohamos bővülése: 1940-ben, az alapításkor 54 tag,⁵⁵ 1944-re 280 család.⁵⁶ Egy 1945-ben lezajlott népbírószági perben az egyik tanú azt állítja, hogy a falu lakosságának a 75%-a beiratkozott a Volksbundba.⁵⁷ Hasonló arányt állapít meg a szakirodalom is, mely szerint a lakosságnak mintegy 80 százaléka volt tag.⁵⁸ Valószínűleg tehát helytálló lehet az a szintén népbírószági perből származó adat, miszerint a nemes-

⁴⁵ A. Mátyás és neje császártöltési lakosok szóbeli közlése alapján

⁴⁶ BKMÖL V. 312. 10. doboz, iktatószám nélkül.

⁴⁷ BKMÖL V. 312. 11. doboz, iktatószám nélkül.

⁴⁸ A császártöltési szervezet 1942–1944 közötti vezetője népbírószági perében 50–60 főről beszélt, s ezt az adatot egy másik tanú is megerősítette. Nem tudni azonban, pontosan melyik időszakra is utaltak vallomásaikban. L.: BKMÖL XXV. 17. B. 1693/1946. és 724/1946.

⁴⁹ Kézírt írt, töredékes írt, dátum és hitelesítés nélkül. A póttagok és a rendes tagok nevei áthúzva. A rendes tagokat utcánként írták össze. BKMÖL V. 345. Katymár nagyközség iratai (a továbbiakban: V. 345.). 3577/1940.

⁵⁰ BKMÖL XXV. 16. B. 289/1945.

⁵¹ BKMÖL XXV. 16. B. 188/1945. Ezt a kijelentést támasztja alá a Norbert Spannenberger által idézett bizottsági jelentés is, amely a népszámlálás tudományos ellenőrzése során készült délpestmegyei és bácskai községekben, vsz. 1941-ben. L.: SPANNENBERGER, Norbert 2005., 247.

⁵² BKMÖL XXV. 16. B. 210/1946.

⁵³ BKMÖL XXV. 16. B. 86/1946.

⁵⁴ BKMÖL XXV. 16. B. 95/1945.

⁵⁵ MOL K-150 1941-VII-5-254426. 6. sz. melléklet.

⁵⁶ BKMÖL Nemesnádudvar község közigazgatási iratai 2463/1946.

⁵⁷ BKMÖL XXV. 17. B. 722/1945.

⁵⁸ HECKENBERGER Péter 1991. 78.

nádudvari Volksbund pénztári könyvében egykoron 1800 tag neve szerepelt.⁵⁹ Ez a Nemesnádudvaron élő 2238 fő 15 évesnél idősebb lakos,⁶⁰ 80,42%-a. A településen élt „*jelentős számú*” magyar érzelmű lakos így feltehetően a felnőtt lakosság 20–25%-át jelentette. Hasonlóan jelentős szervezetről beszélhetünk Hajós esetében, ahol a szervezet névjegyzékén állítólag 800 fő szerepelt, 1943-ben viszont már csak 460.⁶¹

A Volksbund helyi egyesületeinek általában ifjúsági és nőtagozata is volt a településeken. Császártöltésen a Deutsche Jugend megalakulására 1942-ben kerülhetett sor egy ifjúsági gyűlés után, amelyen a bajai körzetvezető, dr. Flach is részt vett. A gyűlés után behívták Ámann J.-t Bajára, és dr. Flach megbízta a császártöltési sváb ifjúság vezetésével. Ekkor egy öltözet ruhát is kapott – a Deutsche Jugend egyenruháját –, ez alapján nevezték el később a faluban „*Kis Hitlernek*”.⁶² Az egykori szemtanú szavaival élve: „...*kapott olyan ruhát, és akkor nagyra volt. Német ruhát. Katona ruhát, és akkor elnevezték Kishitlernek. A Kishitler szó rajta maradt ezen az Ámann családon.*”⁶³ A császártöltési Deutsche Jugendbe kezdetben 7–8 fiatalot sikerült beléptetni, de feltehetőleg később sem emelkedett a számuk jelentősen, mivel az ifjúsági szervezet 1943-ban felbomlott.⁶⁴

Népbíróági vallomástevők beszámolóiból tudunk a Deutsche Jugend csátaljai és csávolyi csoportjáról, az utóbbi településen mintegy 80 fős tagságról beszélnek,⁶⁵ kis létszámú lányifjúsági csoportról Bácsalmás és Csátalja esetében, női szervezetről Bácsbokod, Császártöltés⁶⁶ és Harta kapcsán tesznek említést. Feltételezzük, hogy a Volksbund eme „alcsoportjai” kisebb-nagyobb taglétszámmal mindenhol megalakultak, információkkal azonban, sajnos, nem rendelkezünk róluk.

Azt, hogy egyes településeken milyen sikereket tudott elérni a Bund, elsősorban az ottani sváb lakosság asszimilációjának foka, mentalitása befolyásolta. Ahol erős német öntudattal rendelkező közösségek éltek, a helyi Volksbund nyilván jelentősebb, nagyobb taglétszámmal rendelkező csoport lehetett, pl. Csátalja és Csávoly községekben, Hajóson, Vaskúton stb. Ahol a sváb lakosság többsége a népszámláláson magyarnak vallotta magát, a hatóságokkal való érintkezésben és az oktatási intézményekben a magyar nyelvet használta, ráadásul a sváb falusi értelmiség is a magyarság felé húzott, csekélyebb létszámú, jelentéktlenebb szervezet működhetett, pl. Császártöltésen, Katymáron, Hartán.⁶⁷

⁵⁹ BKMÖL XXV. 17. B. 1165/1945.

⁶⁰ Történeti Statisztikai Kötetek: Az 1941. évi népszámlálás 2. kötet.

⁶¹ BKMÖL XXV. 17. B. 325/1945.

⁶² Ez az elnevezés egyébként több településen is élt, Vaskúton pl. Kling L. nejét hívták „kishitler feleségének”, mivel a férj vezető beosztásban tevékenykedett a Volksbundban. BKMÖL XXV. 16. B. 174/1946.

⁶³ M. János császártöltési lakos szóbeli közlése alapján.

⁶⁴ BKMÖL XXV. 17. B. 1041/1946.

⁶⁵ BKMÖL XXV. 16. B. 469/1945.

⁶⁶ Gyenge, 20–30 fős női csoportról beszél a Kalocsai Népbírósg B. 1543/1947. sz. perének egyik vallomástevője. BKMÖL XXV. 17.

⁶⁷ SPANNENBERGER, Norbert 2005. 247–248. – Császártöltés kapcsán ottani adatközlőink is ezt nyilatkozták: „*Itt magyarnak voltak nevelve az emberek.*” A Mátyás és neje császártöltési lakosok szóbeli közlése alapján.

A Volksbund tagjai lettek, mert...

Az egyes településeken élő sváb lakosság elmagyarosodásán vagy erős német öntudatán kívül az agitáció, a propaganda, a helyi Volksbund szervezők erőszakossága is jelentősen befolyásolta a létszám alakulását. A vezetők nem fukarkodtak sem az ígéretekkel, sem a fenyegetésekkel, hogy minél több tagot léptethessenek be az egyesületbe. A háborús években a nehezen hozzáférhető iparcikkek, munkalehetőség, a családot támogató segély megszerzésének lehetősége sok szegény embert csábított a Volksbund keretei közé. A belépések körülményeiről a későbbi népbírószági perekben lejegyzett vallomásokból tudhatunk meg legtöbbet. A vallomástevők zöme a szőlőműveléshez nélkülözhetetlen rézgálichoz illetve gazdasági felszereléshez, trágyához, vetőmaghoz, liszthez, olcsó ruhaneműhöz, kölcsönhöz való hozzájutás reményében írt alá a Bundnak,⁶⁸ amelynek irányítói – mint pl. a nemesnádudvari Richter J. – házról házra járva biztatták az embereket a csatlakozásra, az említett juttatások fejében. Így lett tag az említett településen Metzinger G. és felesége valamint Müller A. is, akik a belépés után 8, illetve 50 kg kékkövet (rézgálic) kaptak a Volksbundon keresztül. Müller a népbírószági eljárás során úgy nyilatkozott, hogy nem is tudta, hogy ehhez be kell lépnie, nem írt alá belépési nyilatkozatot, csak egy tiszta papírlapot, amelyre később írhatták rá a belépési nyilatkozat szövegét. Hasonló módon emlékezett vissza az eseményre egy másik vádlott is, aki nem írt alá belépési nyilatkozatot, csak egy listát, ami a rézgálic megrendeléséhez kellett.⁶⁹

Egyes Volksbund-tagok jótékony, segélyező egyesületnek vélvén a Bundot, magasabb nyugdíj vagy rokkantsági segély folyósítását, adósságaik rendezését, beteg gyermekük, feleségük gyógyítását várták a szervezettől, esetleg elhalt családtagjaik temetési költségeinek átvállalását ígérték meg nekik. Hartán az ottani bundvezető, Gillich J. szervezésében birodalmi német gyerekek nyaraltatása folyt, a gyerekeket ellátó családok a gondoskodásért cserébe egy kis mellékeshez juthattak. Egel J.-né háztartásbeli azzal indokolta a bundba való belépését, hogy részt szeretett volna venni a programban, a Volksbund vezetője azonban ezt csak a tagok számára tette lehetővé. Ennek ellentmond egy másik per vádlottja, aki szerint olyanoknál is elhelyeztek nyaraló gyerekeket, akik nem voltak a szervezet tagjai. Kérdés, hogy az előző asszony a szervező rámenősségének engedett-e, vagy valami más is ösztönözte a tagságra.⁷⁰

A már meglévő munka elvesztésétől való félelem valamint a munkához jutás reménye is jelentősen motiválta a belépőket. Számos földműves vallotta, hogy azért csatlakozott a Volksbundhoz, mert félt, hogy mint olyan ember, aki napszá-

⁶⁸ A Kalocsai Népbírószág egyik ítéletében elismerte, hogy a vádlottak azért léptek be a Volksbundba mert „a Bund különféle gazdasági dolgokat ígért részükre, melyeket abban az időben már egyáltalán [nem], vagy csak nagy nehézségek árán tudtak volna beszerezni”, ez azonban nem tartotta vissza attól, hogy e vádlottakat tagság miatt el ne ítélje. BKMÖL XXV. 17. B. 268/1945.

⁶⁹ BKMÖL XXV. 17. B. 239/1946. B. 236/1946. és B. 399/1946.

⁷⁰ BKMÖL XXV. 17. B. 603/1945. és B. 766/1945.

mosként keresi a kenyerét, nem fog többé munkát kapni a bundos gazdától.⁷¹ Egy garai szabómester 1942-ben azért lépett be a helyi szervezetbe, mert összes üzletfele tag volt már. Több iparos az alapanyagokhoz való könnyebb hozzájutásra, a kereskedők a német vevők megtartására hivatkoztak mint kényszerítő tényezőre.⁷² Számos hartai asszonyt úgy vettek rá a tagságra, hogy megfenyegették: családtagja el fogja veszíteni alkalmazását a német DDGS hajózási társaságnál, amennyiben az otthoniak nem lépnek be a szervezetbe. Knódel J.-nál Gillich J. hartai bundvezető és egy DDGS-tisztviselő járt, s bár később fia közölte vele, hogy „átverés az egész”, az idős ember a fenyegetések hatására aláírta a belépési nyilatkozatot.⁷³ Egy hajósi zenészt zenésztársai kényszerítettek rá a tagságra azzal, hogy ha nem lép be a Volksbundba, és nem játszik annak székházában, nem mehet többet velük zenélni.⁷⁴ Egy nemesnádudvari család a hitelre vásárolt motoros morzsológépet nem tudta volna kifizetni, ha a bundos gazdák nem hozzájuk járnak morzsoltatni,⁷⁵ míg egy szintén nádudvari szegény földműves szeretteit remélte megmenteni a kilakoltatástól a Volksbundba való belépésével.⁷⁶ A számos hasonló történet ellenére 1946-ban, a háborús számonkérés idején a Bajai Népbíróság úgy vélte, a megélhetésre való hivatkozás nem menti fel a vádlottakat a népellenes bűncselekmény (ti. a Volksbund tagság) vádjá alól. Az adott időszakban ugyanis kellő munkaalkalmat találhattak, így gazdasági kényszerről nem lehet szó. Mi több, a Volksbundhoz való csatlakozással vélhetően anyagi előnyhöz kívántak jutni, ami súlyosbító körülményként veendő figyelembe.⁷⁷

A mindennapos kenyérgondok megoldása mellett a Volksbund a szórakozás és a kultúrálódás ígéretével is számos tagot vont körébe. Székháza biztosította azt a környezetet, ahol a helyiek összejöhettek, találkozhattak vasárnaponként, rádióhallgatással beszélgetéssel, kuglizással, kártyázással mulatva az időt. A fiatalokat az időről időre megrendezett műkedvelő előadások, a zene és a bálók, sportesemények vonzották. Azért léptek be az egyesületbe, mert falujukban egyszerűen nem volt más lehetőségük a kapcsolódás eme formáira.⁷⁸ A vaskúti Kohl J. azért csatlakozott a szervezethez, hogy fia a bajai német polgárba járhasson, ahová állítólag csak a bundisták gyermekeit vették fel.⁷⁹ Voltak, akik olvasókörnek, kultúregyesületnek hitték a bundot kezdetben, ahol hozzá lehet jutni újságokhoz, gazdasági szakkönyvekhez, illetve amelynek az anyanyelv védelme, ápolása, német iskolák alapítása a célja. Ez utóbbit a fővárosból, a Bácskából és egyéb vidékekről érkező

⁷¹ BKMÖL XXV. 17. B. 452/1945., illetve XXV. 16. B. 187/1945.

⁷² BKMÖL XXV. 16. B. 390/1945. és B. 132/1945.

⁷³ BKMÖL XXV. 17. B. 613/1945.

⁷⁴ BKMÖL XXV. 17. B. 310/1945.

⁷⁵ BKMÖL XXV. 17. B. 396/1946.

⁷⁶ BKMÖL XXV. 17. B. 864/1945.

⁷⁷ BKMÖL XXV. 16. B. 38/1946.

⁷⁸ A csávolgyi Deutsche Jugend összejövetelein pl. pingpongoztak, énekeltek és sakkoztak a fiatalok. BKMÖL XXV. 16. B. 459/1945.

⁷⁹ BKMÖL XXV. 16. B. 107/1946.

agitátorok is igyekeztek elhitetni a lakossággal, mint pl. Brandt Jakab a császártől-tésiekkel, hogy tudniillik ha elég erős lesz a helyi Volksbund, akkor a településen létrehozhatnak egy német iskolát, a svábok átveszik a községházát, sőt a település német nevet kap: Kaiserstamnnak fogják hívni.⁸⁰

A Volksbundba való belépést előidézhatték a jelentős kényszerítő erőt kifejtő közösségek is. Sokan lettek tagok a barátok, bajtársak unszolására, a családi béke megőrzése okán, a szomszédok rábeszélésére vagy azért, mert már minden ismerősük tag volt. A népbírószági pere idején még kiskorú Bohner A. azért lépett be a Bundba mert „a Volksbund vezetőség azt mondta, akinek az apja benn van a Volksbundban, annak a fiának is be kell lépni.”⁸¹ Egyesek nem tudtak tovább ellenállni a helyi Volksbund szervező erőszakos zaklatásának, inkább beadták a derekukat. Több településen azzal fenyegették a belépni nem szándékozó lakosokat, hogy ha Hitler győz, a svábok lakta vidéket Németországhoz csatolják majd, a magyar érzelműekért pedig eljön a „fekete” (Gestapo) autó, és kitelepítik őket Ázsiába vagy Ukrajnába.⁸² Szóbeszéd terjedt egy bizonyos „fekete könyvről”, amely a magyarokhoz húzó „fekete svábok” neveit tartalmazza illetve a németek ellenségeit, akiket a német győzelem után majd elvisznek Abesszíniába, esetleg kivégeznek. Beszélték továbbá azt is, hogy Hitler győzelme esetén a magyar érzésű sváboknak rossz dolguk lesz, mert ha a zsidók egy csillagot hordanak, ők kettőt fognak.⁸³ A fenyegetéseken, csúfolódáson kívül egyeseket fizikai bántalmazással is próbáltak jobb belátásra bírni. Többen vallották, hogy megverték vagy megszurkálták őket a bundisták, csakhogy a Bundba való belépésre kényszerítsék.

Végezetül meg kell említenünk a taggá válásnak még egy lehetséges módját, amely – ha a népbírószágon tényleg az igazat vallotta, – az érintett tudta nélkül, illetve akarata ellenére történt meg. Tagtoborzó trükk áldozatává válhattak azok, akik a Volksbund aktivistáitól kalendáriumot rendelték vagy vásároltak, s aláírtak valamiféle vétívet. Szintén az egyesület tagjai közé kerülhettek tudtuk nélkül, akiket ismerősük vagy családtagjuk beíratott, mint pl. a magyar származású, nemesnádudvari Koprivanác L.-t sváb felesége.⁸⁴ Gyakran a feleségeket írták be automatikusan, ha férjeik már bundtagok voltak. S valószínűleg előszeretettel gyűjtöttek tagjelölteket a települések kocsmáiban, ahol a beborozott falusi nem is tudta, miféle papirost ír alá.

A fentiek ismeretében azt hihetjük, elenyészően kevés volt azoknak a sváboknak a száma, akik politikai meggyőződésből lettek a Volksbund egyesület tagjai. Ritkán találkozunk olyan vallomással, amelyben az egykori tag a kisebbségek szervezkedésének szabadságára, vagy a Volksbund engedélyezett mivoltára utalt, vagy mint német nemzetiségű ember lépett be egy németek által szervezett „pártba”. A megtorlás során nyilván még a legelkötelezettebb tagok is inkább állították,

⁸⁰ BKMÖL XXV. 17. B. 2287/1946. és B. 1693/1946.

⁸¹ BKMÖL XXV. 17. B. 321/1945.

⁸² BKMÖL XXV. 17. B. 250/1945., illetve BKMÖL XXV. 16. B. 73/1945.

⁸³ BKMÖL XXV. 17. B. 706/1946.

⁸⁴ BKMÖL XXV. 17. B. 237/1946.

hogy „*bedűltem a propagandának*”, „*nem voltam tisztában a szervezet magyarellenes céljaival*”, „*senki nem olvasta fel a bund alapszabályát*”, mint hogy megvallják, ha esetleg egyetértettek annak valódi politikai törekvéseivel. Az esetek többségében azonban valószínűleg tényleg sorsuk jobbra fordulását várták az emberek a Volksbundtól, akár tisztában voltak céljaival, akár nem.⁸⁵

A csoportok tevékenysége. Élet a Volksbund egyesületekben

Ahogy azt már említettük, a helyi Volksbund csoportok megalakulásakor mindenhol sor került az elnökség és a tisztikar megválasztására. Általában az alapító tagok, a hangadók vállalták az elnöki, alelnöki, jegyzői,⁸⁶ szervezői tisztségeket. Ezenkívül pénztárost,⁸⁷ pénztárellelőrt,⁸⁸ könyvtárost,⁸⁹ asszonyvezetőt,⁹⁰ lánycsoport vezetőt,⁹¹ ifjúsági csoportvezetőt,⁹² propagandavezetőt,⁹³ gazdasági vezetőt,⁹⁴ ellenőrt,⁹⁵ (ház)csoportvezetőket⁹⁶ és pénzbeszedőket⁹⁷ is kijelöltek, de találkozhatunk olyan szokatlan tisztségekkel is, mint a szervezeti és gazdasági tanácsadó,⁹⁸ rendvédelmi alakulat vezető,⁹⁹ terrorcsapat-vezető,¹⁰⁰ rendvédelmi alakulat irányítója. Viszonylag ritkán fordult elő, hogy a fenti pozíciókat huzamosabb ideig ugyanaz a személy töltse be. Az évi rendes közgyűléseken általában megújították a tisztikart és a választmányt,¹⁰¹ de a gyakori vezetőváltásnak (egy-egy szervezetnek az idők folyamán 2–3 vezetője is lehetett), egyéb okai is voltak: az érintettek bevonultak, külföldre távoztak, esetleg betegség vagy egyéb okok miatt lemondtak. Ilyenkor utódaiknak átadták a Bund iratait és a teendőket. A csoportok irányítóinak tényleges feladatait sajnos nem részletezik a ránk maradt dokumentumok. Feltételezzük, hogy a tagtoborzáson és a központtal való kapcsolattartáson kívül eseten-

⁸⁵ A szakirodalom számos községet felsorol (Bácsalmás, Császártöltés, Hajós, Harta, Nemesnádudvar), ahol a gazdagabb svábok távol tartották magukat a Volksbundtól, s jobbra a szegényebbek és a fiatalok léptek be a tagok közé. (SPANNENBERGER, Norbert 2005. 248.) Ezekre a rétegekre a különböző ígéretek nyilván sokkal erőteljesebben hatottak, s feltételezhetjük, hogy a politikai meggyőződés kevésbé, inkább a jobb gazdasági kilátások motiválták őket. Császártöltési adatközlőnk, K. Antal is úgy emlékezik vissza, hogy falujában „*Az emberek nem azért mentek oda [ti. a Volksbundba], hogy jókedvük[ből], hanem hát nagy volt a szegénység*”.

⁸⁶ BKMÖL V. 345. 3577/40.

⁸⁷ BKMÖL XXV. 16. B. 425/1945, 25/1946.

⁸⁸ BKMÖL XXV. 16. B. 425/1945.

⁸⁹ BKMÖL V. 345. 3577/40.

⁹⁰ BKMÖL XXV. 16. B. 284/1945.

⁹¹ BKMÖL XXV. 16. B. 434/1945, 425/1945, 193/1945.

⁹² BKMÖL XXV. 16. B. 425/1945.

⁹³ BKMÖL XXV. 17. B. 344/1945.

⁹⁴ BKMÖL XXV. 16. B. 210/1945.

⁹⁵ BKMÖL V. 345. 3577/40.

⁹⁶ BKMÖL XXV. 16. B. 236/1945.

⁹⁷ A pénzbeszedők az egyesületek egyszerű, tisztséget nem viselő tagjai, a szervezők által utcánként összeírt tagoktól tagdíjat szedtek. Ennek összege a pár fillértől a 2–3 pengőig terjedhetett. BKMÖL XXV. 17. B. 202/1945, 191/1945.

⁹⁸ BKMÖL XXV. 16. B. 73/1945.

⁹⁹ BKMÖL XXV. 16. B. 426/1945.

¹⁰⁰ BKMÖL XXV. 16. B. 425/1945.

¹⁰¹ BKMÖL V. 304. Bácsalmás nagyközség iratai (a továbbiakban: V. 304.). 14.026/1943., továbbá V. 306. Bácsborsód nagyközség iratai (a továbbiakban: V. 306.). 3530/1943.

ként előadásokat is tarthattak, programokat szerveztek, és minden bizonnyal nagy szerepük volt az önkéntes SS-katonák toborzásában.¹⁰² Egy T. Molnár Gizella által közölt interjúrészletből az derül ki, hogy a térség Volksbund szervezeteinek valódi koordinátorai Dél-Bácskában székeltek, a falusi „*lieder*” Zomborba jártak le utasításokért és információkért, hogy hogyan is kell a csoportokat vezetni.¹⁰³

Az egyesületi élet központja a településeken a Volksbund székháza volt, amely lehetett a Bund által megvásárolt önálló, udvarral rendelkező különálló épület, magánház vagy egy egyszerű bérelt szoba. A garai Bundnak két háza is volt: a Vasút utcában és a Zsíros utcában.¹⁰⁴ Nemesnádudvaron a szervezet a Faluszövetség egyes helyiségeit vette igénybe gyűlések céljára, majd 1941-től ott volt az állandó székhely.¹⁰⁵ Császártöltésen a Volksbund egy bérelt szobában tartotta összejöveteleit. M. János emlékezete szerint „...a Bajai utcán volt [...] egy rendes házban jöttek össze [...] valakinek a háza volt, úgy bérelték, egy szoba, és ottan beszélgettek, hogy az anyanyelvüket ne feledjék el [...] néha rádiót hallgattak.”¹⁰⁶ Hajóson és Hartán feltehetően magánháznál, Beck M., illetve Himpelmann P. házában volt a bundhelyiség.¹⁰⁷ A hajósi székházzal kapcsolatban egy tanúvallomásból megtudhatjuk még, hogy miniszteri tiltás ellenére odavitték és használták a korábbi gazdakör felszereléseit és bútorait.¹⁰⁸

Az ún. Volksbund-székházak mellett jelentős szerepük volt a településeken található vendéglőknek és kocsmáknak is, gyakorta ezek voltak a propagandagyűlések és a politikai viták helyszínei. Előfordult, hogy az egyesületi összejöveteleket is ezekben a kocsmákban tartották. Egyes települések esetében külön bundista kocsmáról van tudomásunk, amelybe a magyar érzelmű sváboknak belépni sem volt szabad: „...külön volt a Voksbund tagoknak kocsmájuk és külön volt a magyar érzelműeknek [...] A tulaj szintén a Volksbundban volt” – emlékezik vissza a nemesnádudvari K. Simon.¹⁰⁹ A csátaljai Roth-féle vendéglőt a svábok „*Kamerad*” kocsmának hívták.¹¹⁰ Császártöltésen a Volksbund gyűléseire a Walter-féle kocsmában került sor. Itt hangzottak el Brandt Jakab és Daniel Grill propagandabeszédei, ez volt a bérelt szoba mellett az egyesület életének fő helyszíne. Bácsalmás, Bácsborsód és Vaskút kapcsán gyülekezőhelyül illetve bundhelyiségként szintén vendéglátóhelyeket neveznek meg a források.¹¹¹

¹⁰² Egy népbíróági perből tudjuk, hogy pl. a vaskúti Volksbund szellemi vezetője, dr. Hiesl J. előadásokat tartott, tisztséget vállalt, csoportképeket készített, amiket német lapoknak küldött meg. BKMÖL XXV. 16. B. 180/1946.

¹⁰³ T. MOLNÁR Gizella 1997. 234. alapján.

¹⁰⁴ BKMÖL XXV. 16. B. 95/1945.

¹⁰⁵ BKMÖL XXV. 17. B. 238/1946.

¹⁰⁶ M. János császártöltési lakos szóbeli közlése alapján.

¹⁰⁷ BKMÖL XXV. 17. B. 725/1946., valamint uo. B. 467/1945. és B. 472/1945.

¹⁰⁸ BKMÖL XXV. 17. B. 1043/1946.

¹⁰⁹ K. Simon nemesnádudvari lakos szóbeli közlése alapján.

¹¹⁰ BKMÖL XXV. 16. B. 8/1946.

¹¹¹ Vaskúton az Eckert-kocsmá, Bácsborsódon a Kühn-féle vendéglő szolgált a bundisták gyülekezőhelyül. (BKMÖL XXV. 16. B. 158/1946., illetve B. 134/1946.) Bácsalmáson a bund helyisége a Réfl-féle, más információk szerint a Szahl-féle vendéglő volt. (BKMÖL XXV. 16. B. 131/1946., illetve B. 519/1945.)

Annak rekonstruálása, hogy mi folyt ezekben a helyiségekben, szintén nem könnyű feladat: töredékinformációkkal rendelkezünk a csoportok tevékenységét illetően. Tény, hogy a településeket gyakran látogatták a már említett agitátorok, politikai témájú előadásaikra bizonyára sokan összegyűltek. Basch Ferenc, Brandt képviselő, és a Volksbund központja által Zomborból kivezényelt előadók nyilván számos alkalommal bejárták az egész vidéket. Elhangzott beszédek tartalma nem ismert, községi iratokban azonban fennmaradt néhány előadascím, pl. „Népközösségünk és áldozatkészsége”, „A nemzet munkája az elkövetkező hónapok alatt”, „A Volksbund munkája a mezőgazdaság többlettermelése”.¹¹² A helyi Volksbund csoportok politikai jellegű tevékenységéről, sajnos, szinte semmit nem tudunk. Az egykori tagok népbírósi vallomásaikban nem tértek ki erre, vagy azt állították, vezetőik mindig maguk között, külön szobába elvonulva tárgyalták meg az aktuális politikai kérdéseket, az egyszerű tagokkal semmit sem közöltek.¹¹³ A legtöbb vallomástevő gazdasági témájú programokra emlékezett, s egy ilyen alkalomról számol be a Harta községből való 1942-es dokumentum is: Boldizsár P. újszentiváni gazda a szokásos búza, árpa, tengeri mellett olajos magvak, burgonya és szálas takarmány alkalmazását is ajánlja a jószágok neveléséhez. A programon mintegy 50 férfi, 20 nő és 12 kiskorú jelent meg valamint a Volksbund helyi elnöke.¹¹⁴ A bácsalmási lánycsoport vezetője, Jirák M. a népbírótság előtt azt vallotta, hogy a közösségben lezajlott beszélgetések, előadások a kézimunka, kertészet, háztartás tematikát ölelték fel, politikával nem foglalkoztak, a vasárnap pedig szórakozással telt.¹¹⁵ A bácsbokodi női vezető arról számolt be, hogy a szervezetben baromfitenyésztésről és kerti veteményezéssel volt szó, a császártöltési bundista asszonyok csoportja pedig állítólag olyan gyenge lábakon állt, hogy tevékenységük mindössze a frontról érkezett posta szétosztására szorítkozott.¹¹⁶

A Volksbund gyűléseket, programokat engedélyeztetni kellett a helyi hatóságokkal. Az ismert kérelmek zöme a már említett politikai és gazdasági előadások megtartására, valamint táncmulatságok, estélyek, ünnepségek vagy toborzógyűlések¹¹⁷ rendezésére vonatkozik. Több beadvány foglalkozik gyerekek számára tar-

¹¹² BKMÖL V. 306. 270/1942., 2083/1943., 771/1943.

¹¹³ BKMÖL XXV. 17. B. 309/1945.

¹¹⁴ BKMÖL V. 336. 6016/1942.

¹¹⁵ BKMÖL XXV. 16. B. 434/1945.

¹¹⁶ BKMÖL XXV. 16. B. B. 284/1945., illetve XXV. 17. B. 1543/1947.

¹¹⁷ 1944 májusában a bajai főszolgabíró engedélyezte, hogy a járás alábbi falvaiban az ottani Volksbund szervezetek önkéntesek toborzását célzó gyűléseket tarthassanak. Bácsbokod, Bácsborsód, Csátalja, Csávoly, Gara és Vaskút községekben egy országgyűlési képviselő és zombori lakosok mondhattak lelkesítő beszédet. Az engedély szerint a toborzás csak a népi németiségre terjedhetett ki, zárt helyiségekben vagy zárt udvaron és csak a toborzás témakörére szorítkozva lehetett megtartani a programokat, 1944. május 21-én. BKMÖL V. 313. Csátalja nagyközség iratai (a továbbiakban: V. 313.). 1464/1944. A bajai főszolgabíró véghatározata. Tárgy: a Magyarországi Németek Szövetsége Tartományi Vezetőségének kérelme gyűlés tartásának engedélyezése iránt. 1944. május 19.

tandó világnézeti táborok engedélyeztetésével,¹¹⁸ de bundista falragaszok terjesztésére is találunk példát.¹¹⁹ A kért hatósági hozzájárulást a Volksbund általában elnyerte, egy 1942-es dokumentumban viszont az engedély megtagadásáról olvashatunk. A budapesti Binder O. nyílt propagandagyűlést készült tartani a hartai Volksbund otthonában, azonban elmulasztotta megnevezni azokat a személyeket, akik az esetleges rendzavarásért anyagi és büntetőjogi felelősséget vállalnak. Korábban, mint ahogy arról az irat beszámol, a helyi csoport tiltás ellenére tartott gyűlést, amikor is majdnem fegyverhasználatra került sor, mivel a rendőri felszólításnak sem a vezetők, sem az összegyűlték nem tettek eleget.¹²⁰ Valószínű, ugyanerről az esetről számol be az Országos Levéltár egyik dokumentuma. 1942 májusában a hartai Bund titkára, Fritsch P. a vezetőjegyző irodájában engedélyt követelt (állítólag kézzel, ököllel verte a vezetőjegyző asztalát) arra, hogy a bevonuló német önkéntes ifjakat gyűlés jellegű összejövetel keretében elbúcsúztathassák, és felvonulás formájában a hajóállomáshoz kikísérhessék. Mivel engedélyt nem kaptak, a bundisták e nélkül tartották meg a gyűlést a Bund helyiségében, amit a járőr füstgyertya alkalmazásával feloszlattak. Az eset után Fritsch-t elővezették, és átadták a kalocsai királyi ügyészségnek további eljárás céljából.¹²¹

Az egyesületek egyszerű tagjai számára a bundista rendezvények közül az ünnepségek és a szórakoztató programok lehettek a legvonzóbbak. Például 1943. május 15-én Csátalján a Levente Otthonban a Magyarországi Németek Szövetsége Csátaljai Csoportja részt vett a forradalom és szabadságharc megünneplésében.¹²² Fennmaradt a bácsalmási Wischer J. kérelme, aki 1944. március 16-án saját helyiségében Adolf Hitler születésnapját készült megünnepelni. A programtervezetben szerepel a magyar és a német himnusz (előbbi is német nyelven!), különböző énekszámok, ünnepi beszéd.¹²³ Csátalja község iratai között maradt fenn egy műkedvelő előadás és egy hangverseny megrendezésére vonatkozó kérelem. Előbbit a falu egyik kocsmájában kívánták megtartani, Jakab Rauter német nyelvű színművét („*Zwei Wege zum Elternggrab*”) a himnuszok és különböző énekszámok között előadva,¹²⁴ utóbbin német nyelvű indulók, katonanóták („*Bajtársak vagyunk*”, „*A ten-*

¹¹⁸ Például lásd a bácsalmási bund kérelmét: 1943. július 1–30. között a Deutsche Jugend a német népcsoportokhoz tartozó magyar állampolgárok gyerekei részére népi, világnézeti, kulturális, ének-zene tanfolyamot rendezne. BKMÖL V. 304. 7956/1943. Hasonló kérelemmel találkozhatunk még: BKMÖL V. 306. 2474/1943.

¹¹⁹ BKMÖL V. 313. 677/1944. A bajai járás főszolgabírójának véghatározata. Tárgy: Német Ifjúság Deutsche Jugend által kiadott Im Dienste Des Sieges szövegű képes falragasz kifüggesztésének engedélyezése. A bajai Volksbund csoport április 30-ig terjesztheti a Deutsche Jugend falragaszait Vaskút és Csátalja községekben, az otthonban és a szervezet más nyilvános helyiségeiben. A falragasz szövege: „Im Dienste Des Sieges: 1. Krieger-berufswettkampf der deutschen Jugend in Ungarn”. 1944. február. 25.

¹²⁰ Fritsch Péter helyi körzetvezetővel közli a dunavecsei járási főszolgabíró. BKMÖL V. 336. 2334/1942.

¹²¹ MOL K-28 1942 – 20650 Tárgy: Harta községben V. D. U. gyűlés szétoszlátása. 1942. május 20.

¹²² BKMÖL V. 313. 1032/1943. Meghívó.

¹²³ BKMÖL V. 304. 4669/1944. a teljes műsor: *Magyar Himnusz (német nyelven), Német himnusz, megnyitók, énekszámok, ünnepi beszéd (Wischer J.), ének, zárás.*

¹²⁴ BKMÖL V. 313. a teljes műsor: *Hymnus, Német népi himnus, Jakab Rauter: Zwei wege zum elternggrab (színmű), Die weisse Taube (ének), Jakob Pich Der Haupttreffer, Majen Toki (ének).* (A zeneszámok, színdarabok címét minden esetben az egykori írásmód szerint közöljük.)

ger/tó fekete”, „Áldott haza” stb.), hangzottak el – fűvósok és énekkar előadásában – az egyesületi helyiségben.¹²⁵ A táncmulatságok az egyesületi székházak udvarán vagy magánházaknál zajlottak.¹²⁶ A falusi Volksbund-szervezetek zenekarai szolgáltatták a zenét nemcsak a székháznál tartott bálakon, hanem a tagság által tartott egyéb eseményeken, pl. esküvőkön is.

A Volksbund időnként demonstratív felvonulásokat tartott a településeken a német szövegű, fasiszta tartalmú dalokat éneklő bundista dalárda közreműködésével.¹²⁷ Valószínűleg az ilyen alkalmakra gyakoroltak vasárnapi sportdelutánokon a fiatalok, amikor uniformisban énekre meneteltek.¹²⁸ Egyes bundista temetések is hasonlóképpen folyhattak le: egy tanúvallomás szerint a résztvevők német és Volksbundos zászlókat lengettek.¹²⁹ A Volksbund elkötelezettebb tagjai más külsőségekben is igyekeztek megmutatni az egyesülethez tartozásukat. A bundista ünneplő¹³⁰ – amely tulajdonképpen megegyezett a sváb viselettel, – és a kitűzők használata mellett házaik falára gyakran nagyméretű, koszorúba foglalt V betűt festettek a győzelem és a Volksbund jeleként. Egyik visszaemlékezőnk szerint „...aki a Volksbund tagja volt azok külsőben is megmutatták, hogy ők a Volksbund tagjai, mert a házaik falára V betűt festettek. Koszorúval ellátva, középen »Der deutsche Sieg« (Német győzelem) felírás volt. [...] Sablonnal festették fel. [...] 40-50 cm nagy volt”.¹³¹ Egyes falvakban a szemtanúk véleménye szerint ezt a jelzést nem használták, helyette az ajtók fölé, illetve a bejárathoz, jól látható helyre elhelyeztek egy cédulát az alábbi felirattal: „Tritts du hier als Deutscher ein, soll der Gruß Heil Hitler sein!”, azaz: Ha németként lépsz ebbe a házba, akkor legyen a köszönésed Heil Hitler!¹³²

¹²⁵ BKMÖL V. 313. 795/1943. A bajai főszolgabíró véghatározata. Tárgy: Magyarországi Németek Szövetségének kérelme hangverseny engedélyezése iránt. 1943. február 24. a teljes műsor: *Induló (játéka a fűvősenekar), Grüßet die Fahne (ének), Heilig Vaterland, induló (játéka a fűvősenekar), Wohl aug Kameraden (ének), Wier standen aug Posten (ének), Kamerad Marschire (ének), induló (játéka a fűvősenekar), Es donnert unsere Kanonen (ének), Kameraden wir marschieren (ének), Instrumental Musik (szóló), Die See ist schwarz (ének), Heute wollen wir (ének), Wir sind Kameraden auf See (ének), induló (játéka a fűvősenekar), So lebt den wohl (ének), Instrumental Musik (szóló), induló (játéka a fűvősenekar), Wenn alle Brünnelin fließen (ének), Ich wolt wens Kohlen nschneit (ének), Und im dem Schneegebirge (ének), induló (játéka a fűvősenekar), Es zog ein Mann hinaus, (ének), Soldaten sind immer Soldaten (ének), Heimat halt aus (ének), Wohlan durchs Wüstersand (ének), Im ganzen Land marschieren (ének), Es steht so einsam auf der Wach (ének), Unsere ungen zogen (ének), Kindes Auge Mutterherz (ének), Steht ich im Finster Mitternacht (ének), Mein Regiment mein Heimatlan (ének).*

¹²⁶ T. Molnár egyik interjúalanya számol be arról, hogy a zenés-táncos szórakozásokból a bundisták a nem egyesületi tagokat kitiltották. „Nahát mikor én oda bementem, meg akartam nézni, és akkor mindjárt megszólitottak, hogy te nem vagy bundista, úgyhogy neked nincs itt a helyed. Ha váltasz igazolványt – azt hiszem valami 3 pengő 50 volt – akkor itt maradhatsz. Nahát akkor én szépen kijöttem és a kapun néztem csak, mert ott volt ám dinom-dánom. Kinn az udvarban ott volt a zenekar és volt tánc, s akik nem voltak bundisták, azok nem mentek be, hanem kintről, a műtűről néztünk. Mert volt azért ott barát, aki hívta az embert, gyertek be. Hó, nekem nem szabad bemenni ... Nahát, szóval szépen táncoltak ott, de azután lett is annak a táncnak szomorú sorsa a háború után.” Kübler István szóbeli adatközlő alapján idézi T. MOLNÁR Gizella 1997. 235.

¹²⁷ BKMÖL XXV. 16. B. 8/1947.

¹²⁸ BKMÖL XXV. 16. B. 193/1945.

¹²⁹ BKMÖL XXV. 16. B. 224/1945.

¹³⁰ A bundista ünneplő ruha lányok részére: fehér ing és fekete szoknya fekete nyakkendővel, a fiúknak: rövid fekete nadrág és barna ing. L. BKMÖL XXV. 16. B. 157/1946. és B. 224/1945.

¹³¹ K. Simon szóbeli közlése alapján

¹³² K. Antal szóbeli közlése alapján.

Ellentétek a Volksbund tagsága és a magyar érzelmű lakosok között

Az egykori szemtanúk beszámolóí szerint a Volksbund gyakran kiélezte a falvak lakosai közötti viszonyokat, barátokat szakított el egymástól, szomszédokat haragított egymásra, egyszóval feszültséget keltett az addig békés életet élők között.¹³³ Az ellentétek legenyhébb formája volt, amikor az említett bálakról a nem bundista tagokat kitiltották, de az események idővel ennél sokkal súlyosabb formát is ölthettek, s akár komoly összetűzésekig fajulhattak.

Például Nemesnádudvaron „...rettentő sok összetűzés volt a fiatalok között, nem csak veszekedések, verekedések, bicskázások [...] össze volt firkálva több magyar érzelműnek a háza. Rá volt festve, hogy Churchill, meg ilyen, hogy »Á« magyar. mert ugye az »Á« a németben auch (is), tehát ezek is magyarok.”¹³⁴ Egy a kalocsai érsekségnek készült jelentés megemlíti, hogy a helyi Volksbund tagjai nem hajlandók békességben élni, folyamatosan kitalálnak valami ürügyet azért, hogy fenntarthassák a feszültséget a településen. A jelentés írója szerint a lakosok azon részét, akik nem voltak tagjai a Volksbundnak folyamatosan zaklatták, valószínűs terror alatt tartották.¹³⁵ Ezt a hangulatot főként az erőszakos volksbundista propagandának tulajdoníthatjuk, amely a magyar érzelmű lakosság körében egyre nagyobb elutasításra talált, s megerősítette őket magyarságtudatukban. Magyarsághoz való kötődésüket igyekeztek minden látható módon a település többi lakosának a tudomására hozni. „Nemzeti ünnepeken lehetőleg a magyar érzelműek, szinte mindenkinek volt piros-fehér-zöld zászlója, a tetőn kitették [...] még az istállóba is piros-fehér-zöld csíkokat festettek.” – emlékszik vissza egy szemtanú.¹³⁶

A magyarérműség, illetve a Volksbundhoz vagy a német hadsereghez való csatlakozás megtagadása végett sokakat bántalmaztak a bundisták. Harta településen pl. az SS-sorozás utáni egyik estén női ruhába öltözött bundisták több Volksbund ellenes hartai sváb ablakát betörték, egy családot pedig alaposan megvertek, még gyermekeiket sem kímélték.¹³⁷ Bácsalmáson 1944 végén, a németek bevonulása után a falusi sváb gyerekek a zsidó tanító ablakait verték be.¹³⁸ Egyes községekben, így Császártöltésen a szemtanúk beszámolóí alapján feltételezhetjük, hogy nem történtek nagyobb összetűzések a Volksbund tagjai és a község lakossága között. Az ellentétek itt is megvoltak, mivel a „Volksbundot nem szerették”.¹³⁹ Az összetűzések feltehetőleg megmaradtak a szóbeli csatározás, gúnyolódás határain belül. „Ők mondták, hogy cigány, de mi rá se hederítettünk. Apám ilyen gúnyos

¹³³ Hasonló véleményt fogalmaz meg dr. Pataky Tibor államtitkár is, mikor azt állítja, hogy a Volksbund áldatlan állapotokat teremtett a sváb községekben, családot családdal, apát fiával állította szembe. SEEWANN, Gerhard – SPANNENBERGER, Norbert 1999. 347.

¹³⁴ K. Simon nemesnádudvari lakos szóbeli közlése alapján.

¹³⁵ HECKENBERGER Péter 1991. 79.

¹³⁶ K. Simon nemesnádudvari lakos szóbeli közlése alapján.

¹³⁷ BKMÖL XXV. 17. B. 1000/1945.

¹³⁸ BKMÖL XXV. 16. B. 246/1946.

¹³⁹ A. Mátyás és neje császártöltési lakosok szóbeli közlése alapján.

ember volt, és mindig mondta: 'Volksbund Puaba Deutschland zu!' (Volksbund gyerekek vissza Németországba!)”¹⁴⁰

A jelentős számú magyar érzelmű sváb jelenléte ellenére nem szerveződtek meg a településeken a Hűségmozgalom helyi csoportjai („*nálunk ugyan nem alakult ki a Hűségmozgalom, de szimpatizáns tagja volt rengeteg*”),¹⁴¹ amelyek szervezett kereteket adhattak volna az ellenállásnak. A településeken, főként Nemesnádudvaron ennek ellenére volt érezhető hatása a Hűségmozgalomnak, mivel a mozgalom megindulásának hírére 1942-ben többen is ki akartak lépni az egyesületből, s ezt a helyi vezetőség csak fenyegetésekkel tudta megakadályozni.¹⁴² Tömeges kilépésekre csak a második és harmadik SS toborzás alkalmával került sor, ekkor a községek lakosai között meglevő ellentétek még súlyosabbakká váltak, illetve az ellentétek elérték a Volksbundot is, és belülről kezdték el bomlasztani.

TOBORZÁSOK A KÖZSÉGEKBEN A WAFFEN SS RÉSZÉRE

Az első két toborzóakció

A második világháború előrehaladtával a helyi egyesületek legfontosabb feladatává a hazai svábok megszervezése mellett a német birodalmi hadsereg és azon belül is a Waffen-SS emberutánpótlásának a megszervezése volt. Az említett hadtestek súlyos háborús veszteségei szükségessé tették a német vezetés számára, hogy az utánpótlásba minél nagyobb tömegeket vonjanak be. Jelentős utánpótlásbázist és tartalékot jelentettek a Harmadik Birodalom számára a birodalmon kívül élő német kisebbségi csoportok. Ezek emberanyagának igénybevételehez azonban államközi egyezményekre volt szükség. A magyar kormánnyal történt megegyezés aláírására 1942. február 12-én került sor. Ebben a kormány hozzájárult, hogy magyar állampolgárokat toborozzanak a német hadsereg számára. A toborzást a 18–30 év közötti férfilakosságra terjesztették ki, a sajtó és a nyilvánosság kizárásával. A toborzóakció megszervezését a Volksbund végezte. A toborzott katonák nem szolgálhattak Magyarországon, a hozzátartozók segélyezése és a toborzás költségeinek előteremtése pedig a német kormány feladata volt.¹⁴³ A fegyveres SS-be jelentkezést kizárólag önkéntes alapon, kiskorúak esetében szülői engedéllyel lehetett megtenni, a bevonult magyar állampolgárok pedig elveszítették magyar állampolgárságukat.¹⁴⁴

A második toborzóakcióra a sztálingrádi súlyos vereség hatására került sor. A Német Birodalom a toborzás újraindítását illetve folytatását kívánta elérni, ez azonban csak hosszas tárgyalások és Horthy klessheimi látogatása után, 1943 tava-

¹⁴⁰ K. Antal császártöltési lakos szóbeli közlése alapján.

¹⁴¹ K. Simon nemesnádudvari lakos szóbeli közlése alapján.

¹⁴² MOL VII. K-149. 1942-5 6008. 249. csomó, továbbá FEHÉR István 1983.

¹⁴³ TILKOVSKY Lóránt 1974. 35–39.

¹⁴⁴ TILKOVSKY Lóránt 1978. 185.

szán következett be. Lebonyolításához listát készítettek a hazai németiség 1908–1925 között született korosztályairól, amelyen minden népi német szerepelt. Az akció alapján a hadiiparban dolgozók kivételével minden népi német toborozhatóvá vált. A toborzás továbbra is a nyilvánosság és a sajtó kizárásával, a Volksbund szervezésében történt. A jelentkezők elvesztették ugyan magyar állampolgárságukat – Hitler 1943. május 19-én kelt rendelete értelmében viszont német állampolgárságot nyertek –, az örökösödés szempontjából azonban a háború végéig magyarnak számítottak.

Az egyezmények, megállapodások aláírása után megindult a toborzás a hazai németiség körében.¹⁴⁵ A toborzáshoz hozzátartozott a kíméletlen propaganda, amely szerint a Duna–Tisza közét a svábok tették termővé, ezért ez a terület őket illeti, s a háború végén, a magyarok kitelepítése után meg is fogják azt kapni.¹⁴⁶ Többek között ezzel az ígérettel tudták a szegény rétegek fiait bevonulásra csábítani, mivel legfontosabb álmuk teljesült volna azzal, ha földhöz jutnak. A propagandához hozzátartozott a megfélemlítés is. *„Aki nem jelentkezik, leköpjük. Aki most nem tart velünk, beverjük a fejét. Aki most meglóg annak az életébe kerülhet.”*¹⁴⁷ *„Aki nem jelentkezik, azt elviszi a fekete kocsi”*.¹⁴⁸ Az ilyen és ehhez hasonló fenyegetések mindennaposak lehettek a településeken. Az ígéretek hatására főként a nincstelen, cseléd fiatalok álltak be az SS kötelékébe.¹⁴⁹ Szemtanúink így emlékeznek az időszakra: *„... ’41 után elkezdődött a német hadseregbe a toborzás itt a faluban is. Innen is mentek úgymond SS katonának. Ígérték fűt-fát. Nekik olyan mindegy, hogy magyar katona vagy, vagy német, úgyszólván együtt harcoltok. Ha német tagja vagy, utána nem tudom mennyi földet kapsz, ezt kapsz, azt kapsz – tehát ilyen hitegetések voltak – és ezek az egyszerű fiúk bedőltek ezeknek a dolgoknak, és SS-katonának mentek.”*¹⁵⁰ *„A 15 éves gyereknek nincs annyi esze, hogy meg is lehet halni. Ők csak azt látták, hogy jobb lesz. Nem kell már cselédnek lenni.”*¹⁵¹

Egy SS-tábornok, Konrad Lorenz véleménye szerint az önkéntes jelentkezésnek az alábbi okai lehettek: a hazai németiség vágya, hogy harcolhasson a Német Birodalomért; annak felismerése, hogy sorsuk szorosan összefügg a Német Birodalom sorsával; a magyar katonai szolgálattól való félelem (mivel ott gyakran súlyos zaklatásoknak voltak kitéve); illetve a hozzátartozóknak ígért gazdasági előnyök és juttatások.¹⁵² A háború után vád alá helyezett egykori SS-katonák általában ez utóbbival indokolták jelentkezésüket, de többen kalandvágyból, barátaik rábeszélé-

¹⁴⁵ Népbírói vallomástevők állítják, hogy 1941 májusában egy német orvos járta a falvakat, sportkiképzésre hivatkozva szedett össze és vitt Németországba fiatalokat, ahol ezeket aztán katonai kiképzésben részesítették, beöltöztették, majd frontszolgálatba vetették. BKMÖL XXV. 16. B. 209/1945. és B. 210/1945.

¹⁴⁶ TILKOVSKY Lóránt 1974. 40.

¹⁴⁷ Idézi: TILKOVSKY Lóránt 1974. 44.

¹⁴⁸ Idézi: HECKENBERGER Péter 1991. 80.

¹⁴⁹ TILKOVSKY Lóránt 1974. 40. 43.

¹⁵⁰ K. Simon nemesnádudvari lakos szóbeli közlése alapján.

¹⁵¹ K. Antal császártöltési lakos szóbeli közlése alapján.

¹⁵² TILKOVSKY Lóránt 1974. 67.

sére, családi problémáik elől menekülve, vagy fenyegetések hatására (betörték az ablakait, megverték, a Bund vezetője közölte vele, hogy „*az életével játszik*” stb.) csatlakoztak önként az SS-hez.¹⁵³

A második toborzóakció 1943 júniusában kezdődött meg a falvakban. Megszervezésével területvezetőket bíztak meg.¹⁵⁴ Kezdetben a Volksbund vezetőségében aggályok merültek fel a toborzás sikerességét illetően, mivel – mint Basch június 1-jén ki is fejtette – több kedvezőtlen körülmény is hátráltatta azt. Ebben az időben például sok, a második magyar hadseregben szolgáló honvéd szerelt le, akiken ijesztő háborús fáradtság vett erőt, s rossz híreket terjesztettek. További nehézségeket okozott, hogy az országban növekedett a németellenes hangulat, valamint, hogy az akció aratás idejére esett. A hazai németiség körében elégedetlenséget váltott ki a segély alacsony összege, és az állampolgárság elvesztése is. Basch népcsoportvezető ekkor felvetette a kényszersorozás lehetőségét, de erre ekkor végül is nem volt szükség.

A toborzások alkalmával a falvakban gyűlésekre került sor, ahol a környékbeli sváb falvakból érkezett gyerekek szavaltak, énekeltek, majd lelkesítő beszédek hangzottak el.¹⁵⁵ A belépni szándékozóknak először egy jelentkezési jegyzéket kellett kitölteniük. Az első sorozásra 1942 áprilisában Baján került sor.¹⁵⁶ Az alkalmas jelentkezők kiképzésben részesültek,¹⁵⁷ majd Bécsbe szállították, és különböző egységekhez osztották be őket, mindig gondosan ügyelve arra, hogy az egy faluból valók ne maradjanak egy csoportban. A bevonulókat minden esetben ünneppélyes keretek között búcsúztatták a települések lakói. A második akció esetében a sorozást 1943 nyarán és őszén bonyolították le. Az SS kötelékébe lépők „*A magyarországi német népcsoport SS önkéntese*” feliratú jelvényt kaptak.¹⁵⁸ A császártöltési Angeli házaspár visszaemlékezése szerint a toborzás az alábbi módon zajlott le: „*Nagymise vagy kismise után odamentek az emberek vasárnap, az volt a gazdakör. Ott toborozták – na kérem szépen – az SS katonákat. Ez éppen olyan dolog volt, mint a János vitézben, mikor jöttek toborozni, egy asztal oda, két-három pasas volt. A legények jöttek, és önként jelentkeztek. Senkit nem kényszerítettek. Élénken emlékszem a dologra. Önként jelentkeztek, általában a béreslegények, meg egyéb mások, akiknek nem volt, hogy mondjam, ilyen nagyobb vagyoni kötődöttsége, ak-*

¹⁵³ Az önkéntes SS-ek között voltak olyan magyar származásúak is, akiket sváb barátaik beszéltek rá a jelentkezésre. Pl. BKMÖL XXV. 16. B. 175/1945. – Polyák L. bajai cigány, akit a magyar hadsereg katonái szolgálatra alkalmatlannak minősített, a falubeli fiatalok ez irányú élcélődése miatt jelentkezett önként. BKMÖL XXV. 16. B. 352/1945.

¹⁵⁴ A Bácskái Sepp Speitzer felett, Hugo Binder felügyelete alá pedig az ún. „Mitte” (Közép – Budapest környéke, Duna–Tisza köze, Tiszántúl) tartozott. L. TILKOVSZKY Lóránt 1978. 273.

¹⁵⁵ K. Antal, továbbá Angeli Mátyás és neje szóbeli közlése alapján.

¹⁵⁶ BKMÖL XXV. 17. B. 253/1945. és B. 1394/1948.

¹⁵⁷ A harci kiképzés mellett az önkéntesek politikai oktatásban is részesültek, ahol azt tanították nekik: „a német faj kiváló a többiek alacsonyrendűsége mellett, s ezáltal arra van hivatva, hogy valami rendkívülit produkáljon”. BKMÖL XXV. 16. B. 22/1946. – A háború után bíróság elé állított egykori SS katonák a kiképzés helyszínéül Bécset, Lengyelországot, sőt Hollandiát is említették.

¹⁵⁸ TILKOVSZKY Lóránt 1974. 121–143.

kor azoknak lehet menni katonának. Azt nem tudom, hogy aztán mit ígérték nekik. A lényeg az, hogy hát fölírták a nevét, és akkor szembe a túloldalon [...] volt egy bolt. A lényeg az, hogy hát átmentek oda, és német nemzeti színű szalagot lehetett ott vásárolni, azt megvették, és mindjárt a kalapra azt tűzték [...] Szóval ennyit láttam, nagyon sokan nem lehettek, amikor én ott voltam 10–20 legény jelentkezett akkor SS katonának.”¹⁵⁹

A második toborzóakció egyébként nagyfokú elégedetlenséget váltott ki a helyi Volksbund szervezetek tagsága, a település más lakosai körében is. Nemesnádudvaron például elkeseredést szült, hogy a vagyonosabb németek közül senki nem jelentkezett katonai szolgálatra, hanem helyettük a szegényebbeket állították a sorozóbizottság elé.¹⁶⁰ A fokozódó feszültség tettelegességhez vezetett, amikor a plébános megtagadta a horogkeresztes zászló megszentelését. Emiatt később bevették a plébánia ablakait, s egy alkalommal egy SS-katona a plébániára betörve megpróbálta megölni a plébánost. Az eset kapcsán a településen tömegverekedés tört ki a Volksbund tagjai és a magyar érzelmű svábok között.¹⁶¹ Hajós községben a Bundból való tömeges kilépéshez vezetett a toborzóakció, mivel a Volksbund helyi vezetői nem jelentkeztek katonai szolgálatra.¹⁶² Mivel a Deutsche Jugend helyi vezetői sem akartak bevonulni, az országos vezetőség leváltotta őket tisztségükből.¹⁶³

Az első önkéntesek elszállítása az országból 12 transzportban történt, 1942. március 2-ától 1942. május 3-ig. A második toborzóakció sorozottjait 1943 szeptembere és 1944 februárja között vitték ki az országból. A szakirodalom szerint mindkét alkalommal kb. mintegy 20 000 magyarországi német származású fiatal lépett a fegyveres SS tagjai közé.¹⁶⁴ Az önkéntesek nagy része a 7. „Prinz Eugen” SS-önkéntes-hegyihadosztályba, vagy pedig a 8. „Florian Geyer” SS-lovashadosztályba került,¹⁶⁵ néhány személyt a 2. „Das Reich” SS-páncélosadosztályba osztottak be,¹⁶⁶ de tudunk olyan önkéntes katonákról is, akik a „Nord SS” div.-ban illetve a Wiking-ben szolgáltak.¹⁶⁷ A bevonultakat jelentős mértékben szétszórták a különböző egységek között, ügyelve arra, hogy az egy faluból származók ne maradjanak nagyobb létszámban együtt. Volt aki a nyugati, volt aki a keleti frontra került. A nemesnádudvari önkéntesek közül Koch S. például Bécsből Münchenbe, majd a gyalogsági és gépkocsivezetői kiképzés után Franciaországba került. 1943-ban a keleti frontra vezényelték át egységét, Poltavánál, majd a Varsóban harcolt, míg végül 1944-ben hazatért, s a Győr, Tata, Székesfehérvár környékén dülő har-

¹⁵⁹ A. Mátyás és neje császártöltési lakosok szóbeli közlése alapján.

¹⁶⁰ FEHÉR István 1983. 42.; MOL Bm VII. K-149 1943-5-1007. 265. csomó.

¹⁶¹ HECKENBERGER Péter 1991. 84. – A szakirodalom szerint a faluban 1943 júliusában 169 olyan német személy élt, aki fellépett az SS toborzás ellen. L.: FEHÉR István 1983. 41.

¹⁶² FEHÉR István 1983. 41.; MOL Bm VII. K-149. 1943-5-1007. 265. csomó.

¹⁶³ FEHÉR István 1983. 42.

¹⁶⁴ TILKOVSKY Lóránt 1974. 121–143.

¹⁶⁵ TILKOVSKY Lóránt 1974. 66.

¹⁶⁶ TILKOVSKY Lóránt 1974. 91.

¹⁶⁷ BKMÖL XXV. 16. B. 100/1946.

cokban vett részt.¹⁶⁸ Az ugyancsak nemesnádudvari Wiedner V. Bécsből Hannoverbe került, majd szintén Franciaországba vezényelték, ahol részt vett a partraszállási harcokban.¹⁶⁹ A hajósi katonák közül Ackermann J. Varsóba, majd 1943-ban Eszékre került,¹⁷⁰ Óvári A. pedig Prágába.¹⁷¹ A bácsalmási Stark Á. 1942-től Finnországban harcolt, majd Horvátországban és Albániában vett részt partizánvadászaton,¹⁷² de szolgáltak magyarországi sváb önkéntesek a szovjet fronton, Dániában, Kelet-Poroszországban és Belgrádban vagy vettek részt a magyar fővárosért folytatott harcokban is. Egy kunbajai önkéntes egy németországi repülőgépgyárban budapesti zsidókra felügyelt.¹⁷³

A bevonult önkéntes katonák lelkesedése hamarosan alábbhagyott, rá kellett ugyanis döbenniük, hogy a Német Birodalom hálája helyett csak megaláztatásban és szenvedésben lesz részük. A kiképző altisztek egyszerűen csak „*ideszalajtottaknak*”, „*éhenkórászoknak*”, „*magyar disznóknak*”¹⁷⁴ titulálták őket, s ezek után jött a háború megannyi szenvedése, akár a nyugati, akár a keleti fronton vagy akár a Balkánon harcoltak.

Kényszersorozás Magyarország német megszállása után

A háborús helyzet egyre súlyosabbá válásával szükségessé vált a Német Birodalom számára a német népcsoportok emberállományának teljes igénybevétele. A toborzás megindítására Magyarország német megszállása után nyílt lehetőség. A német–magyar egyezményt 1944. április 14-én Veesenmayer német követ és Csataj Lajos magyar hadügyminiszter írta alá. A megállapodás szerint: „...*a német népiséghez tartozó, a 17. életévüket betöltött magyar állampolgárokat hadkötelezettségi alapon, a jelenlegi háború tartamára, az e tárgyban kötött német és magyar kormány közötti megállapodás értelmében, a német fegyveres erő részére átengedem.*”¹⁷⁵ Ennek értelmében a toborzáson való megjelenés kötelező, a rend biztosítására és a távolmaradók előállítására a belügyminisztérium csendőröket rendelt ki a sorozás helyszínére. Az újonnan sorozott magyar állampolgárok nem veszítették el magyar állampolgárságukat, viszont a szolgálat idejére német állampolgárságot nyertek. A korábbiaktól eltérően a besorozott újoncokat nem a már meglevő SS egységekbe osztották be, hanem új alakulatokat állítottak fel Magyarországon területén,¹⁷⁶ s a kiképzéshez szükséges eszközöket és gyakorlótereket a ma-

¹⁶⁸ BKMÖL XXV. 17. B. 1135/1945.

¹⁶⁹ BKMÖL XXV. 17. B. 1394/1948.

¹⁷⁰ BKMÖL XXV. 17. B. 253/1945.

¹⁷¹ BKMÖL XXV. 17. B. 333/1945.

¹⁷² BKMÖL XXV. 16. B. 100/1946.

¹⁷³ BKMÖL XXV. 16. B. 173/1946.

¹⁷⁴ TILKOVSKY Lóránt 1974. 79. és 92.

¹⁷⁵ TILKOVSKY Lóránt 1974. 152.

¹⁷⁶ A besorozott katonákat a megállapodás értelmében ekkor létrehozott új egységekbe osztották be. Ezek az egységek a 22. „Maria Theresia” SS-önkéntes-lovashadosztály, a 18. „Horst Wessel” SS-önkéntes- páncélgránátos-hadosztály, valamint a 31. SS-önkéntes-gránátos-hadosztály voltak. TILKOVSKY Lóránt 1974. 150–172.

gyar állam biztosította. A toborzást röpcédulák, plakátok segítségével lehetett propagálni. A toborzás megindítására 1944. április 23-án, Bonyhádon került sor. Ezt megelőzően a Volksbund listát készített a besorozható magyarországi népi németekről. A 202 000 nevet tartalmazó névjegyzéket előzetesen a magyar hadügyminisztériumhoz terjesztették be jóváhagyásra, ebből a hadügyminisztérium 131 000 főt engedett át az SS sorozás céljaira. Nem engedték át a magyar népiséghez tartozókat,¹⁷⁷ a bányászokat, a vasútnál, postánál fontos alkalmazásban lévőket, a hadiüzemekben foglalkoztatottakat és a különleges szakképzettségű munkásokat (pl. pedagógusokat), valamint a honvédségnél lévő, szintén különleges szakképzettségű, rövid időn belül nem pótolható egyéneket.¹⁷⁸

Az általunk vizsgált településeken a sorozásra 1944 nyarán került sor. Nemesnádudvar és Császártöltés esetében a pontos dátumot is tudjuk: július 12.¹⁷⁹ Császártöltésen augusztus elején megismételték a sorozást, a korábban kimaradt személyeket is besorozták az SS-be.¹⁸⁰ A sorozóbizottságnak német tisztek mellett egy magas rangú magyar katona is tagja volt. A lakosságot dobszó és névre szóló írásos idézés útján értesítették a sorozás időpontjáról és helyszínéről.¹⁸¹ A megjelenést elmulasztó személyeket a magyar csendőrség állította elő.¹⁸² Csávolyn 1944 szeptemberében a kényszersorozás alkalmával körülzárták a falut, hogy senki meg ne szökhessen,¹⁸³ Vaskút községben pedig állítólag a helyi Volksbund vezetői feljelentették a szökött katonákat, és segédkeztek abban, hogy újra a német hadseregbe kerüljenek.¹⁸⁴ Hartán 1944-ben 206 darab behívási parancsot kézbesítettek, amelyből mindössze 78-at vettek át az érintettek. A helyi vezetőjegyző a lakosság részéről a német hadsereg kötelékébe való bevonulással szembeni nagy fokú tartózkodásról jelentett a dunavecsei főszolgabírónak, az év augusztusában. Okként a következőket jelölte meg: a helyi Volksbund vezetői valamennyien a magyar hadseregben teljesítenek szolgálatot. A behívandó katonakötelesek nagy része is inkább a magyar hadseregbe való azonnali felvételét kéri, amit a községben állomásozó 6 német csendőr igyekszik minél hatékonyabban megakadályozni. A behívójegyek kézbesítésének akadályaként, hogy a behívandók „ismeretlen helyen” tartózkodnak, sokan a község határában bujkálnak, mások a kézbesítőt fenyegetik azzal, hogy nem megy ki élve az udvarból, ha ott meri hagyni a behívójegyet. Az SS-be való bevonulástól való menekülés másik

¹⁷⁷ A Harta községi iratanyagban találhatók olyan listák, amelyek a német SS sorozások során felmerült panaszok hatására a helyi vegyes katonai bizottság német katonai alakulatokhoz való behívástól mentesített egyének neveit tartalmazzák. A felmentettek a magyar népiséghez tartozóknak minősítették. BKMÖL V. 336. 1944. augusztus 12-én készült jegyzőkönyv.

¹⁷⁸ BKMÖL V. 336. A magyar kir. honvédelmi miniszter a vármegyei alispánok, thj. városok polgármesterei, az ungi-beregi és máramarosi közigazgatási kirendeltségek vezetőinek. Tárgy: Tájékoztatás az 1944. évi német sorozásokkal kapcsolatban. 1944. április 27.

¹⁷⁹ HECKENBERGER Péter 1991. 85.; BKMÖL XXV. 17. B. 1693/1946. és B. 4097/1948.

¹⁸⁰ BKMÖL XXV. 17. B. 537/1946.

¹⁸¹ BKMÖL XXV. 17. B. 526/1946. és B. 4097/1948.

¹⁸² BKMÖL XXV. 17. B. 434/1945.

¹⁸³ BKMÖL XXV. 16. 72/1945. és B. 104/1945.

¹⁸⁴ BKMÖL XXV. 16. B. 350/1945.

oka a félelem: a hiedelem szerint a halálfejes sapkarózsa viselése a besorozottak számára a biztos halált jelenti. A község felizgatott lakosságának hangulatát jól jellemzi – közli felettesével a hartai jegyző –, hogy egy alkalommal a felindult tömeg megtámadta és megsebesítette a Volksbund vezetőit, mire a csendőrség kénytelen volt nagyobb rendfenntartó egységet kivezenyelni a falu nyugalma érdekében.¹⁸⁵

A sorozáson a korábban a helyi Volksbund vezetői által összeállított és a hadügyminisztérium által korrigált listát használták, amelyen már nemcsak a Volksbund helyi tagjai szerepeltek, hanem azok is, akik az 1941-es népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek vagy német anyanyelvűnek vallották magukat.¹⁸⁶ Ekkor a 17–40 év közötti férfilakosságot sorozták be, a 40 év felettieket csak listára vették. A besorozottakat és a listára vett 40 év felettiek egy részét szeptember 15–20. között hívták be katonai szolgálatra.¹⁸⁷ Jelentős részük ekkor Bajmokra, majd Baja érintésével a Dunántúlra került.¹⁸⁸ Sokan már nem kaptak fegyveres kiképzést, sem rendes katonaruhát illetve felszerelést, és amint tehették, megszöktek az alakulatuktól, hogy hazatérhessenek otthonaikba.¹⁸⁹ Az eseményekre T. Molnár Gizella egyik adatközlője így emlékezett: „1944-ben soroztak be bennünket. A községházáról kaptunk egy idézést, a jegyző is aláírta, hogy menni kell sorozásra. Akkor még valahogy kimaradtam, elkerültem Császártöltésre, s oda jött utánam a papír, hogy menni kell, és a németekhez kell menni. Én 19 éves voltam akkor, de volt ott 17-18 éves is, nem egy. A végén már erővel vitték ezeket a fiatal gyerekeket is. 1944. szeptember 16-án indultunk Bácskába, Bajmokra, onnan pedig Bácsopolyára. Kiképzés lett volna, de nem volt ott jóformán semmi, jöttek a bombázók minden nap. Azután jöttek a szovjet csapatok, és mi elkezdtünk szaladni visszafelé. Egészen Alsó-Ausztriáig, a Mura környékére mentünk. Azután fogságba estünk. Így volt az én katonaeletem, négy hónap kiképzés, négy hónap a fronton, négy hónap szovjet fogságban.”¹⁹⁰

¹⁸⁵ BKMÖL V. 336. A hartai vezetőjegyző a dunavecsei főszolgabírónak. Tárgy: német behívási parancsok kézbesítése. 1944. augusztus 16.

¹⁸⁶ BKMÖL XXV. 17. B. 537/1946. – A névjegyzékbe számos olyan sváb lakos is felkerült, aki magyar népiségű és érzelmű volt, hiszen a lista elkészítése során – az előíró rendeletből kifolyólag – az összeállító bizottságnak nem volt lehetősége arra, hogy ezekre a tényezőkre vonatkozóan bármilyen megjegyzést tegyen. A községi előljárásság így egyes falvakban – pl. Hartán – azon igyekezett, hogy a „magyar fajúak” lehetőleg lekerüljenek a listáról, a Volksbund tagjai viszont ne szerepeljenek magyar anyanyelvűként. BKMÖL V. 336. 22. biz. 1944. A hartai vezetőjegyző a dunavecsei főszolgabírónak. Tárgy: német sorozási névjegyzékek. 1944. július 1.

¹⁸⁷ BKMÖL XXV. 17. B. 268/1945., B. 433/1945., B. 434/1945., B. 437/1945., B. 454/1945., B. 456/1945., B. 463/1945., B. 866/1945., B. 526/1946., B. 1693/1946., B. 517/1947.

¹⁸⁸ HECKENBERGER Péter 1991. 85., illetve BKMÖL XXV. 17. B. 268/1945., B. 433/1945., B. 434/1945., B. 437/1945., B. 517/1947.

¹⁸⁹ HECKENBERGER Péter 1991. 85., illetve BKMÖL XXV. 17. B. 435/1945., B. 456/1945. – Egyik népbíróági vallomástevő leírása alapján a német katonaruha a következőkből állt: német sínadrág, zubbony, köpeny, derékszíj, siltes hegyivadász-sapka halálfejjel, Mauser karabély és szurony. BKMÖL XXV. 16. B. 58/1947.

¹⁹⁰ Beck István szóbeli közlését idézi T. MOLNÁR Gizella 1997. 289.

A települések SS-katonáinak létszáma

Forrásaink alapján megpróbálunk egy legalább megközelítő számértéket kalkulálni, milyen nagyságrendű lehetett a tárgyalt településekről önkéntesen illetve kényszersorozás útján bevonult katonák létszáma. Ebben a visszaemlékezőkön és a népbírószági vallomástevőkön kívül segítségünkre vannak a szakirodalom adatai, néhány fennmaradt SS-lista és a Budapesti Közlöny oldalain a '40-es években közzétett névsorok, amelyek azon magyar állampolgárok neveit tartalmazzák, akik az SS-be történt belépésük miatt elvesztették magyar állampolgárságukat.¹⁹¹

Csátalja esetében több SS-lista is megtalálható a község fennmaradt iratai között. Az 1942-es névjegyzéken 110 önkéntes katona neve szerepel.¹⁹² A szakirodalom az első toborzóakció kapcsán 130 főt említ.¹⁹³ A rendelkezésünkre álló bácsalmási, garai és katymári listák az 1942–1943-ban besorozott önkéntesekre vonatkoznak. Ezek szerint Garáról 1942 nyarán 48 fő, Katymárról 1943 februárja előtt 80, Bácsalmásról szintén 1943 előtt 71 fő jelentkezett és vonult be az SS-be. A szakirodalom szerint az 1942-ben bevonultak létszáma a fenti falvakban: 50, 99, illetve 180 fő.¹⁹⁴ Szakirodalmi megállapítások alapján Nemesnádudvarról 1942-ben 22, illetve 59 fő vonult be az SS-be.¹⁹⁵ Nagyságrendileg az előbbihez hasonló számot kapunk 27 személy nevét, abban az esetben, ha megvizsgáljuk a Budapesti Közlöny oldalain közzétett névsorokat,¹⁹⁶ egy népbírószági vallomástevő szerint pedig még 33 önkéntest vittek el a településről 1943. november 1-én.¹⁹⁷ Szintén csak a szakirodalom alapján tudunk tájékozódni a Bácsbokod (23 fő), Császártöltés (9 fő), Csávoly (73 fő), Csikéria (4 fő), Harta (28 fő), Kunbaja (45 fő) és Rém (26 fő) községekből 1942-ben bevonult önkéntesek esetében.¹⁹⁸ A második toborzóakció folyamán Császártöltésről feltételezhetően 17 fő önkéntes lépett be az SS-be.¹⁹⁹ Hajósról – az egykori szemtanú emlékezete szerint – 42 fő vonult be 1942-ben (a szakirodalom szerint ez a szám 29, a Budapesti Közlönyben 14 hajósi önkéntes nevére sikerült rábukkanni, egy népbírószági tanúvallomásban pedig 40–50 fő szerepel),²⁰⁰ míg 1943-ban legalább 29.²⁰¹

¹⁹¹ Sajnos, egyik forrástípus sem nyújt tökéletesen megbízható, pontos adatokat.

¹⁹² BKMÖL V. 313. 2912/1942.

¹⁹³ KOVÁCS Zoltán András – SZÁMVÉBER Norbert 2001. 53.

¹⁹⁴ A garai lista 1942. július 6-i keltezésű. BKMÖL V. 331. 3504/1942. L. továbbá a BKMÖL V. 345. 735/1943. és az V. 304. 1706/1943. sz. iratokat. Vö.: KOVÁCS Zoltán András – SZÁMVÉBER Norbert 2001. 53.

¹⁹⁵ KOVÁCS Zoltán András – SZÁMVÉBER Norbert 2001. 53.

¹⁹⁶ Budapesti Közlöny 1942/233. (1942. október 15.) 1942/248. (1942. november 1.)

¹⁹⁷ BKMÖL XXV. 17. B. 1142/1945. Ezt megerősíti: HECKENBERGER Péter 1991. 83.

¹⁹⁸ KOVÁCS Zoltán András – SZÁMVÉBER Norbert 2001. 53. Vö.: Csávolyon 1942 márciusában állítólag kb. 50 csávolyi jelentkezett SS-nek – olvasható több népbírószági perben. BKMÖL XXV. 16. B. 72/1945. és B. 104/1945.

¹⁹⁹ BKMÖL XXV. 17. B. 724/1946.

²⁰⁰ KOVÁCS Zoltán András – SZÁMVÉBER Norbert 2001. 53.; Budapesti Közlöny 1943/77. (1943. április 6.), 1943/107. (1943. május 12.) BKMÖL XXV. 17. B. 1325/1945.

²⁰¹ Budapesti Közlöny 1943/291. (1943. december 28.)

Az 1944-ben kényszersorozott svábok létszámát illetően sokkal kevesebb információval rendelkezünk. A vonatkozó évre datált, Csátalja községből származó, géppel és kézzel írt listák szerint szeptember 16-án 101 főt, szeptember 29-én 15 főt, október 1-én pedig 103 főt vonultattak be.²⁰² A csátaljai kényszersorozottak számát ezek alapján kb 220-ra tehetjük. Vaskút település kapcsán egy – valószínűleg a háború után készült – lista összesen 287 SS-katona nevét sorolja fel, közülük 27-et „önkéntes” jelzéssel. Bevonulási időpontok csak a kényszersorozottak nevei mellett szerepelnek.²⁰³ Nemesnádudvar esetében az összes bevonult SS-katona létszáma 180 fő.²⁰⁴ Amennyiben ebből levonjuk az önkéntesek feltételezett számát, egy 100 körüli létszámot kapunk. A Császártöltés községből fennmaradt, 1945. június 7-én kelt SS-jegyzék három kategóriába sorolva – „önkéntes”, „kényszersorozott” és „Volksbund” megjegyzésekkel – tünteti fel a bevonultak nevét. A listán 48 fő kényszersorozott személy neve szerepel, de valószínűsíthető, hogy a „Volksbund” kategóriába sorolt személyek (61 fő) jelentős része szintén kényszersorozott katona lehetett.²⁰⁵

Összefoglalva a fentieket megállapíthatjuk, hogy az 1942–1943 folyamán bevonult önkéntesek létszáma a tárgyalt településeken valószínűtlen, hogy elérte volna akár a száz főt is, még a közismerten erős Volksbund szervezettel bíró falvak (pl. Csátalja, Harta, Nemesnádudvar és Vaskút) esetében sem. Kivételt képez ez alól Csátalja, Katymár és Bácsalmás, ahol – mind a szakirodalom, mind egyéb források alapján viszonylag magas volt az SS soraiba jelentkezők aránya. Mivel ritka, hogy ugyanazzal a településsel kapcsolatban 1942-es, illetve 1943-as adat is rendelkezésre álljon, nem tudjuk kideríteni, csökkent vagy növekedett-e az önkéntesek száma a két év során, vajon elment-e a svábok kedve a jelentkezéstől a háborús hírek hatására, igazolódtak-e a Volksbund vezetőinek említett féltelmei. Végezetül kijelenthetjük, hogy a német birodalmi hadsereg számára a legnagyobb létszámú utánpótlást az 1944-es kényszersorozás jelentette. Az SS által Magyarországon toborzott 120 000 katonához²⁰⁶ a tárgyalt sváb települések sok száz fővel hozzájárultak, jelentősen növelve ezzel a Duna–Tisza közén élő németiség világháborús vérvesztéseit.

A VOLKSBUND A HÁBORÚ VÉGÉN ÉS A MEGTORLÁS

Az 1943-as és főként az 1944-es sorozások rendkívül nagy elégedetlenséget váltottak ki a települések lakossága körében, és egyes Bund csoportok esetében tömeges kilépéshez vezettek. A német háborús győzelem egyre bizonytalanabbá válásával, a toborzások lezárása után a Volksbund tevékenysége mindinkább a

²⁰² BKMÖL V. 313. 347/1944.

²⁰³ BKMÖL XXV. 16. B. 238/1946.

²⁰⁴ HECKENBERGER Péter 1991. 85.

²⁰⁵ BKMÖL XXII. 312. Császártöltés község iratai. 382/1945.

²⁰⁶ TILKOVSKY Lóránt 1978. 325.

magyarországi németek kimenekítésére irányult. 1944 őszén a hadihelyzet miatt elrendelték a kiűritést. Ez azonban nem járt jelentős sikerrel, mivel a településekről csak néhány hangadó és családja volt hajlandó elmenekülni. Egy szemtanú emlékei szerint: „*Innen is menekültek. Nem sok család menekült innen el. Hát elmenekült, aki a Volksbund vezetője volt, és elmenekült ennek a rokona, ezek nagygazdák voltak. [...] és akik ezeknél voltak úgymond részes aratók, béresek [...] ezekkel elmenekültek*”²⁰⁷ A lakosság nagy része azonban otthonában maradt, és ott várta meg a szovjet csapatok érkezését, amelyek késő októberben vonultak be a szóban forgó községekbe.

A szovjet hadsereg megjelenésével a Volksbund-csoportok működése mindenhol megszűnt. Az egyesületi iratok többségét valószínűleg idejében megsemmisítették vagy elrejtették, a népbírószági büntetőeljárások idején ugyanis már csak egy-egy pénztárkönyv állt az ítélezők rendelkezésére. A hiányzó dokumentumokat pótolandó készülhettek a háború végén az első Volksbund névsorok, szovjet parancsra. Ezek alapján szedték össze és vitték munkaszolgálatra a Szovjetunióba az egykori bundistákat, bár egyes visszaemlékezők szerint válogatás nélkül hurcolták el a svábokat, köztük lányokat és asszonyokat is.²⁰⁸ Tanúvallomásokból fény derül a listák készítésének körülményeire. Vaskút községben pl. a Bund egykori vezetői állították össze a névsort emlékezetből úgy, hogy a falut megszálló partizánok napokig bezárva tartották őket.²⁰⁹ A taglistára Császártöltésen olyanokat is felvettek, akik nem voltak bundisták, hanem a magyar hadseregben szolgáltak. Mivel attól tartottak, hogy az oroszok a bundtagokat el fogják hurcolni, távollévőket is felírtak, gondolván, hogy azokat úgysem tudják elvinni az oroszok, viszont meglesz a névsor.²¹⁰ Hartai vallomástevők úgy emlékeztek, hogy a tagnévsort magyar érzelmű svábok állították össze, és „*sok olyan egyént vettek fel erre a listára, akik kétesek voltak, gondolván, hogy majd a rendőrség kinyomozza ezeket. De nem nyomozta ki, és ezek rajta maradtak a listán*”.²¹¹ „*Az, hogy az oroszok részére készült listára fel volt véve a neve, nem jelent semmit, ha valakinek volt egy haragosa, ráfogta az illetőre, hogy bundista, és ezzel fel is vették a névjegyzékbe.*”²¹² A későbbiek folyamán a helyi földigénylő bizottságok és az államrendőrség is készített hasonlóan kétes hitelességű névsorokat, amelyeket a vagyonek kobzások és a büntetőeljárások során használtak fel.

²⁰⁷ K. Simon nemesnádudvari lakos szóbeli közlése alapján.

²⁰⁸ Például 1944 decemberében állítólag 372 garai svábot hurcoltak el az oroszok. BKMÖL XXV. 16. B. 250/1946. – A Volksbund tagsággal vádolt vaskúti Bohner A. tárgyalásán azt vallotta, hogy az ottani férfiaknak 15 napi hideg élelemmel kellett jelentkezniük az orosz parancsnokságon munkaszolgálatra. Véleménye szerint, csak a szegényeket vitték el. BKMÖL XXV. 16. B. 20/1945.

²⁰⁹ A vaskúti listák összeállításának körülményeire vonatkozóan l. a Bajai Népbírószág alábbi pereit: B. 337/1945., B. 368/1945., B. 90/1946., B. 158/1946., B. 271/1946. BKMÖL XXV. 16.

²¹⁰ BKMÖL XXV. 17. B. 1001/1945.

²¹¹ BKMÖL XXV. 17. B. 766/1945. és B. 768/1945.

²¹² BKMÖL XXV. 17. B. 764/1945.

A háború vége előtt, majd az európai hadi cselekmények befejezésével összehívott jaltai és potsdami nemzetközi konferenciákon a Német Birodalommal szemben álló nagyhatalmak a háborús bűncselekmények megtorlásáról és a világ „náciatlanításáról” döntöttek. A potsdami értekezleten megállapodtak a kollektív felelősség elvében, és megegyeztek abban is, hogy a kollektív büntetés leghatékonyabb formája a kitelepítés. Deklarált elveiket a vesztes államok kénytelenek voltak elfogadni, amennyiben külpolitikai helyzetüket rendezni kívánták. Az ideiglenes magyar kormány az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezményben hadat üzent az ország egykori szövetségesének, és sok egyéb mellett kötelezte magát a német állampolgárok internálására, a német tulajdonok átadására, vállalta a háborús felelősségre vonás lebonyolítását, a hitlerbarát (sic!), fasiszta szervezetek feloszlását stb. Mindezen kötelezettségek végrehajtására a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jelenlétében már az év elejétől sor került. A kabinet egymás után bocsátotta ki a fentiekre vonatkozó rendeleteit, törvényeit. A hazatérő SS-katonák, elmenekült vagy elhurcolt magyarországi németek internálótáborokba kerültek, tömeges letartóztatások kezdődtek a sváb falvakban.²¹³ Az itthon maradtak nemzethűségét, a háborús évek alatt tanúsított magatartását, - igazoló bizottságok, népbíróságok vizsgálták. Megkezdődött a sváb földbirtokok, vagyontárgyak elkobzása, majd beindultak a kitelepítések. A magyarországi német kisebbség eme kálváriájából jelen dolgozatunkban a népbírósági büntetőeljárásokra szeretnénk bővebben kitérni.²¹⁴

Volksbundisták és SS-katonák a népbíróság előtt

A magyarországi népbíróságok tehát a fegyverszüneti egyezményben vállalt kötelezettségnek eleget téve kezdték meg működésüket 1945 elején. A mintegy 25 budapesti és vidéki különbírói szervezet működésének 5 éve alatt számtalan egykori Volksbund-tag illetve SS-katona ellen folytatott le büntetőeljárást. A perek pontos számát nem ismerjük, a nagyságrendet azonban kiválóan érzékelteti, hogy az általunk tárgyalt területen működött, Baján és Kalocsán székelő népbíróságok meglevő peres iratainak több mint 60%-át teszik ki a Pest-Pilis-Solt-Kiskun déli és Bács-Bodrog vármegye északi részén fekvő sváb települések lakói elleni eljárások.

Az 1945. január végén napvilágot látott első népbírósági rendelet (81/1945. ME. sz. r.) háborús bűnősként nevezi meg azt a személyt, aki magyar állampolgár letére a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS, Gestapo) kötelékébe lépett (13. §. 4.), a cselekményre kiszabható legsúlyosabb büntetést pedig 5 év börtönben

²¹³ Népbírósági tanúvallomásban olvasható, hogy 1945 nyarán a kecskeméti államrendőrség kiküldöttei megjelentek Hartán, összeszedték a bundtagokat, valamint családtagjaikat, és Kecskemétre szállították őket. Számos bíróság előtt állt vádlott vallotta, hogy több mint egy évet töltött internálásban, mielőtt népbírósági tárgyalására sor került volna. Pl. BKMÖL XXV. 16. B. 232/1946., B. 232/1946.

²¹⁴ A fenti témákban bőséges szakirodalom áll az érdeklődők rendelkezésére. Így pl. a térségbeli svábok kitelepítését kimerítő alapossgal Tóth Ágnes dolgozta fel.

határozza meg. Amennyiben a vádlott tettét magyar állampolgárok ellen elkövetett erőszakos cselekmény is súlyosbítja, a kiszabható legsúlyosabb büntetés 10 év fegyház, ha magyar állampolgár halálát okozta, a magyar honvédség ellen harcolt vagy fegyveres erőszakkal akadályozta a vörös hadsereghez való átállást, a legsúlyosabb büntetés: halál (14. §.). A népellenes vétségeket felsoroló paragrafus 2. pontja a fasiszta, demokráciaellenes pártban kifejtett vezető tevékenységet ítéli el (17. §. 2.), kiszabható főbüntetésként 1 év internálást irányoz elő (18. §.). Mind a törvényi tényállások, mind a kiszabható büntetési tételek terén jelentős változást hozott a május 1-jén hatályba lépett második népbírószági rendelet (1440/1945. ME. sz. r.). A fentiekben ismertetett háborús bűncselekményt, súlyosságától függően, halállal, életfogytig tartó kényszermunkával vagy fegyházzal, 5 évnél nem kevesebb kényszermunkával vagy 5–15 év fegyházzal, illetve 5-től 10 évig terjedhető börtönbüntetéssel kívánták szankcionálni (9. §.). A népellenes vétség mint kategória megszűnt, a továbbiakban népellenes büntettről beszéltek a fasiszta és demokráciaellenes pártokban kifejtett tevékenység esetében is. A vonatkozó törvényi szakasz annál is érdekesebb, mivel a Volksbundot – az előző jogszabállyal ellentétben – konkrétan megnevezi, míg más szalonképtelenné vált szervezeteket nem, s az egyszerű tagságot is büntetni kívánja, szemben a többi fasiszta stb. alakulattal, amelyeknek csupán tisztségviselőit és tevékeny tagjait ítéli el (12. §.). Kiszabható főbüntetésként a rendelet 2-től 5 évig terjedhető börtönbüntetést javasol, mellékbüntetésként pénzbüntetést, valamint az első rendelethez hasonlóan vagyoneklobzást, állásvesztést vagy a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztését (1. §.).

A tanulmányozott periratokból megállapítható, hogy a bajai és kalocsai népbírószágok egyszerű tagságért 6 hónap börtönbüntetést és 5, illetve 10 év politikai jogok gyakorlásától való eltiltást szabtak ki az egykori bundistákra.²¹⁵ A tagságot beismerés, tanúvallomások vagy a népbírószági tárgyalások idején még létezett írásos dokumentumok: nyilvántartó könyvek, pénztárkönyvek, belépési nyilatkozatok útján igyekeztek bizonyítani a vádat képviselő népügyészek. Ez utóbbiakkal kapcsolatban elmondható, hogy bár háború után az eredeti Volksbund iratok többsége elveszett, egyes dokumentumokat a rendőrség és a szovjet hadsereg foglalt le vagy a földigénylő bizottságok őriztek, s a tárgyalások idejére kölcsönadtak az ítélezőknek. Ezekre az írásos „bizonyítékokra” számos utalás történik a népbírószági perekben, bizonyító erejüket, hitelességüket azonban sok esetben már a kortársak is megkérdőjelezték. Jó példa erre a császártöltési Bergmann házaspár pere, akiket a Kalocsai Népbírószág felmentett, mivel a kirendelt írásszakértő kétséget kizáróan megállapította: a belépési nyilatkozatukon szereplő aláírások nem tőlük származnak.²¹⁶ Felmentettek továbbá több olyan vádlottat is, akiknek neve szerepelt ugyan

²¹⁵ Volksbund tagság miatt a magyarországi népbírószágok külföldi állampolgárokat is elítélték. A bácsszentiváni Ludvig A. pl. 1941-ben lépett be a szervezetbe, amikor faluja még Jugoszláviához tartozott. Később, amikor a község már magyar fennhatóság alá került, még mindig tagja volt a bundnak, így megvalósította a népellenes bűncselekményt. Ludvigot a Bajai Népbírószág 6 hónap börtönbüntetésre ítélte. BKMÖL XXV. 16. B. 265/1946.

²¹⁶ BKMÖL XXV. 17. B. 1543/1947.

az adott község Volksbund szervezetének pénztárkönyvében, de tagadták, hogy tagok lettek volna.²¹⁷

Ami a vádak beismerését illeti, az egykori bundisták zöme bevallotta tagságát, ugyanakkor az esetek többségében valamiféle kényszerítő körülményre vagy saját tudatlanságukra hivatkoztak, esetleg arra, hogy viszonylag hamar kiléptek. A Kalocsai Népbíróság pl. elfogadta a hartai Ludvig család azon kijelentését, miszerint lányuk miatt, aki a hartai Bund vezetőjének menyje volt, a családi béke okán, tehát kényszerből csatlakoztak a szervezethez.²¹⁸ Szintén felmentették a vádak alól azokat a vaskúti földműveseket, akik kalendáriumot vásárolva vagy bajtársaik unszolására „akaratlanul” kerültek az egyesület tagjai közé.²¹⁹ A megélhetési problémákat, kenyérgondokat azonban nem mindig értékelték kényszerként az ítélezők, ahogy azt egy korábbi fejezetben már ismertettük.²²⁰

Beismerő vallomások erőszakos befolyásolás hatására is születhettek, amint arra a periratokban számos utalás történik. Egy hartai asszony a tárgyaláson azt állította: kutyakorbáccsal verték meg a nyomozók; Staller S. katymári földművest 2 polgári ruhás egyén rugdosta meg a bácsalmási rendőrségen; egy garai önkéntes SS-t pedig úgy megpofoztak, hogy – mint vallotta – azóta sem hall a jobb fülére.²²¹ A terhelő tanúvallomások születési körülményeivel kapcsolatban is rábukkanhatunk jó néhány érdekes információra. Egy vaskúti bundista tárgyalására tanúként behívott helyi nemzeti bizottsági tag állítása szerint a rendőrség sokszor éjjel íratta alá velük a vádak megalapozó vallomásokat tartalmazó jegyzőkönyveket, mintegy 40–50 darabot. Eljárásukat azzal indokolták, hogy már megvannak a bundisták, a rendőrség tudja, kik voltak a tagok, a nemzeti bizottság tagjainak pedig kötelessége aláírni a jegyzőkönyveket.²²² Egy katymári tanút a következőképpen győzték meg a vádlott bűnösségéről: „*egyik is azt mondta, hogy bundista, másik is, ha sváb, akkor bundista*”.²²³ Tresz M. felsőszentiváni plébánost úgy ítélte 5 év fegyházra sikkasztás, a szószéken való politizálás, Hitler dicsőítése és a Volksbunnal való szoros kapcsolattartás miatt az első fokú bíróság, hogy az ellene valló tanúk haragosai voltak.²²⁴ A vaskúti Bohner L. szerint akik aláírták, hogy ő bundtag, azok vették el a szekerét, lovát, földjét.²²⁵

²¹⁷ BKMÖL XXV. 17. B. 743/1947., B. 790/1947., illetve XXV. 16. B. 34/1946.

²¹⁸ BKMÖL XXV. 17. B. 185–186/1945.

²¹⁹ BKMÖL XXV. 16. B. 208/1946., B. 209/1946.

²²⁰ Vö. A Kalocsai Népbíróság elfogadta azoknak a hartai asszonyoknak a védekezését, akik férjeik állását féltve léptek be a helyi Volksbund csoportba, és felmentette őket. Például BKMÖL XXV. 17. B. 513/1945., B. 514/1945.

²²¹ BKMÖL XXV. 17. B. 766/1945.; XXV. 16. B. 120/1946. és B. 286/1946.

²²² BKMÖL XXV. 16. B. 484/1945. Más tanúvallomások szerint, szintén az említett településen a rendőrség olvasatlanul íratta alá a tanúkkal a terhelő vallomást, és azt állították, a terhelt már beismerte tagságát; illetve két személy írta alá a tanúvallomási jegyzőkönyveket, mintegy 180 db-ot. Uo. B. 353/1945. és 404/1945.

²²³ BKMÖL XXV. 16. B. 420/1945.

²²⁴ BKMÖL XXV. 16. B. 95/1945. A plébánost a másodfokon ítélező Népbíróságok Országos Tanácsa felmentette a vádak alól.

²²⁵ BKMÖL XXV. 16. B. 400/1945.

Amint arról már szó volt, a háború végén a helyi Volksbund-szervezetek vezetőinek csupán kis hányada távozott el az országból, hogy megelőzze a későbbi felelősségrevonást. Ellenük távollétükben folytak büntetőeljárások, amelynek során bűnösnek mondták ki őket, és elkobozták hátrahagyott vagyonukat.²²⁶ Az itthonmaradottak közül némelyek példás büntetéseket kaptak. Így pl. 7 év börtönbüntetéssel sújtották Kuncz J. hartai helyettes vezetőt, aki meggyőződéses bundistaként részt vett a magyar érzelmű sváb lakosság fenyegetésében és bántalmazásában.²²⁷ A hajósi Volksbund megalakításában szerepet vállalt, később vezető tisztséget betöltött Reiter S. és Khner R. 3 és 4 év börtönbüntetést kaptak.²²⁸ Egy húszéves csátaljai Volksbund lányifjúsági vezetőre 3 év börtönt szabtak ki, míg a császártöltési asszonycsoport irányítója 1,5 évet kapott.²²⁹ Szervezőtevékenységért, tisztségviselésért vagy ha az illető „veszélyes németbarát”-nak minősült, szintén többéves szabadságvesztés büntetést szabhatott ki a népbíróság. Így pl. 5 évre ítélték azt a vaskúti bundistát, aki 1944-ben az SS-be való belépésre buzdította a község fiatalságát; a hartai Klein K.-né szintén agitációs tevékenységért 2 év börtönt kapott, míg egy csávolyi birtokos, aki cselédeit a Volksbundba való belépésre kényszerítette, 5 év kényszermunkát érdemelt.²³⁰ Aktív tagságért (tagdíjfizetés, a bundház gyakori látogatása) általában 1 év börtön járt. Súlyosbító körülménynek számított, ha valaki hosszú ideig volt a szervezet tagja, több gyűlésre elment vagy németországi gyerekeket nyaraltatott. Elévülésre hivatkozva viszont felmentettek olyanokat, akik 1939–40-ben kiléptek a Volksbundból. A bundista férfiak feleségei ellen automatikusan megindult a népbírósági eljárás, sőt olyan fiatalok ellen is, akiket szüleik német (pl. a bajai volksbundista) iskolába járatnak.

A vagyonelkobzás mint mellékbüntetés alkalmazásában a népbíróságok gyakorlata nem volt teljesen azonos. A Kalocsai Népbíróság álláspontja szerint „*a vagyonelkobzás kimondását a rendelet csak fakultative írja elő*”, ezért az ottani ítélkezők számos alkalommal mellőzték alkalmazását.²³¹ Igaz, a vádlottak egy részének ekkorra már tényleg nem maradt semmije, hiszen a helyi földigénylő bizottságok sokszor még a bűnösség kimondása előtt intézkedtek, a már említett listák vagy a tanúk bemondásai alapján. Mindenesetre a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) több esetben is felhívta a kalocsaiak figyelmét a helyes álláspontra és eljárásra: „*A Volksbund tagjai a magyar népközösséggel szemben köteles állampolgári hűségüket oly időben tagadták meg, midőn ennek fokozottabb jelentősége volt, ezért a magyar népnek árulásukkal okozott nagymérvű károsodás részbeni fedezé-*

²²⁶ L. pl. Welker Keresztély perét, aki a Délvidék képviselőjeként a felsőház életfogytiglani tagjaként a zsidók ellen irányuló törvények meghozatalában részt vett. BKMÖL XXV. 16. B. 274/1946. – Hiesl J. orvos, a vaskúti bund szellemi vezetője a háborús után szintén elmenekült. BKMÖL XXV. 16. B. 180/1946.

²²⁷ BKMÖL XXV. 17. B. 1000/1945.

²²⁸ BKMÖL XXV. 16. B. 246/1945. és B. 325/1945.

²²⁹ BKMÖL XXV. 16. B. 193/1945., illetve XXV. 17. B. 1856/1946.

²³⁰ BKMÖL XXV. 16. B. 56/1945.; XXV. 17. B. 181/1945., illetve XXV. 16. B. 331/1945.

²³¹ BKMÖL XXV. 17. B. 11/1946.

sére, a vagyonek Kobzása velük szemben indokolt”.²³² Avagy: mivel a Volksbund tagság „a magyar állam és nemzeteszmé tagadását jelentette, [...] az elkövetőkkel szemben a vagyonek Kobzása minden esetben indokolt.”²³³ A népbírószági perek között egyébként fellelhetők olyanok is, amelyeket nem a Volksbundhoz vagy az SS-hez történt csatlakozás miatt indítottak a svábok ellen, hanem nemzetgyalázásért, hatósági közeg elleni erőszakért stb. A vagyonek Kobzások során ugyanis védekeztek, elkezeredésüknek esetenként szélsőséges módon adták tanújelét ezek az emberek. Egy katymári háztartásbeli például a gazdaságukban megjelent földigénylő bizottsági alelnököt söprűvel megütötte, egy bizottsági tagot vasvillával megsebesített, és – állítólag – a „büdös magyarok” szavakat kiabálta, mert miután 22 kat. hold földjüket és a gazdasági felszerelést SS-katona fia miatt már elkobozták, még az üstöt és a boroshordót is el akarták tőlük venni.²³⁴ A bajai Pfeil család szintén nem hagyta elkobozni állatait, a Volksbund tagságot pedig tagadták. Az eset következtében a család minden tagját internálták, majd bántalmazták a rendőrségen, népbírószági perük azonban felmentéssel végződött.²³⁵

Érdemes pár mondat erejéig kitérni az SS-katonák ügyeire is. Az egykori önkéntesekre a háború után többéves börtönbüntetés várt. Egy kunbajai sofőr, aki Brandt lelkesítő beszédének hatására és a német hadseregben várható jobb fizetés reményében vonult be, 5 év börtönt kapott.²³⁶ Amennyiben a háborús bűncselekmény (SS-katonai szolgálat) vádja a népellenes bűncselekmény (Volksbund tagság) vádpontjával párosult, és mindkettőben bűnösnek találták, a vádlottat akár súlyos fegyház- és kényszermunka-büntetéssel is sújthatták. A csávolyi Pfeil J. 1941-től a helyi Volksbund ifjúsági szervezetének tagja lett, 1942 márciusában pedig önkéntesen bevonult az SS-be. Az orosz fronton harcolt, fél lábát elvesztve nyomorékon tért haza. A népbírószág 5 év fegyházra ítélte. Büntetését a hartai intézményben töltötte, miközben családját kitelepítették Németországba.²³⁷ 6 év kényszermunkát szabtak ki Havasi J. bajai kútásósegédre, aki a Volksbund tagja volt, 1942-ben pedig önkéntesnek állt. A vádak között szerepelt, hogy a frontról hazatérve, önértékesen leköpiött egy magyar katonát.²³⁸ A háborús bűncselekmény kísérletét is büntette a népbírószág. Jó példa erre azoknak a kiskőrösi fiataloknak az ügye, akik szülői beleegyezés nélkül jelentkeztek a budapesti sorozóközpontra. Bár időközben meggondolták magukat, és végül behívót sem kaptak, az ítélezők több hónapos börtönbüntetéssel honorálták – leginkább kalandvágýból – elkövetett tettüket.²³⁹

²³² BKMÖL XXV. 17. B. 11/1946.

²³³ BKMÖL XXV. 17. B. 127/1946.

²³⁴ BKMÖL XXV. 16. B. 84/1946.

²³⁵ BKMÖL XXV. 16. B. 224/1946.

²³⁶ BKMÖL XXV. 16. B. 238/1945. Az átlagbüntetés a Bajai Népbírószágnál a 2–3 év volt azon önkéntesek esetében, akik nem voltak a Volksbund tagjai.

²³⁷ BKMÖL XXV. 16. B. 72/1945.

²³⁸ BKMÖL XXV. 16. B. 485/1945.

²³⁹ BKMÖL XXV. 17. B. 850/1945., B. 921/1945., B. 923/1945.

A kényszersorozottakat kezdetben következetesen felmentették egyes népbíró-sági tanácsok, különösen akkor ha nem voltak a Volksbund tagjai. Ha mégis tagok voltak, az ítélkezők arra hivatkoztak, hogy az egyesületbe belépők nem tudhatták, hogy tagságuk a későbbiekben milyen következményekkel fog járni (ti. a német hadseregben katonai szolgálatot kell teljesíteni).²⁴⁰ Ugyanilyen okból nem fogadták el a népjúrszék azon érvelését sem, hogy az 1941-es népszámláláson a magukat német anyanyelvűnek és nemzetiségűnek vallók maguk teremtték volna meg katonai behívásuk előfeltételét.²⁴¹ Ezen a gyakorlaton megint csak változtatni kívánt a NOT. Egy, a Bajai Népbíró-ság által a háborús bűncselekmény alól felmentett, a Volksbund tagság miatt pedig 6 hónap börtönre ítélt, egykor kényszersorozott katymári földműves büntetését például 3 évre súlyosbította. Igaz, indoklásában ezúttal a kényszer fogalmát igyekezett magyarázni a legfelsőbb népbíró-sági fórum. A behívási parancsnak engedelmeskedő vádlottat önkéntesként vélemezte. Mivel a behívási parancs önmagában nem kényszer, csak a kilátásba helyezett karhatalom, s azt a vádlott nem várta meg, így kényszerről szó sincs, azaz vádlott bűnös abban, hogy bevonult.²⁴² A továbbiakban számos olyan ítéletet felsorolhatunk, amely a kényszersorozott SS katonákat többéves (1–3 év) szabadságvesztéssel sújtotta, mivel a Volksbundba történt belépésével megvalósította katonai behívásának előfeltételét.²⁴³

Szintén ehhez a témához kapcsolódnak az SS-katonák bűjtatása miatt vád alá helyezett személyek ügyei,²⁴⁴ illetve azoké az SS-katonáké, akik a háború után megpróbálták eltávolítani a bal felső karjukba tetovált, árulkodó vércsoportjeleket.²⁴⁵

A Kalocsai és a Bajai Népbíró-ság a perbe fogott sváb vádlottak: bundisták és SS-katonák – durva becslés alapján – több mint 80%-át találta bűnösnek és ítélte el. Az ítéletek jelentős részét azonban nem tudták végrehajtani, foganatosítani az illetékesek hatóságok, mivel 1946–1947 folyamán az elítéltek közül sokakat kitelepítették Németországba.

²⁴⁰ BKMÖL XXV. 16. B. 302/1945. L. az ítélet indoklását!

²⁴¹ BKMÖL XXV. 16. B. 609/1945. L. az ítélet indoklását!

²⁴² BKMÖL XXV. 16. B. 39/1946.

²⁴³ BKMÖL XXV. 16. B. 206/1945.; B. 267/1945., 269/1945. stb.

²⁴⁴ A helyi népbíró-ságok felmentéssel zárták az ilyen ügyeket. BKMÖL XXV. 17. B. 3163/1946., illetve XXV. 16. B. 286/1946. Az első per másodfokú tárgyalása során azonban a NOT 6 és 8 hónapra ítélte a vádlottakat.

²⁴⁵ A Bajai Népbíró-ság előtt Fischer F. bajai napszámost azzal vádolták, hogy cigarettavéggel kiégette a tetoválást a karjából. Szintén a Bajai Népbíró-ság elé került egy bajai orvos, aki az állítások szerint három vádlott-társa karjából a katonai jelzést kioperálta. Mivel ezeket a vádakat szinte lehetetlen volt bizonyítani, a népbíró-ság nem tudta elítélni a vádlottakat. BKMÖL XXV. 16. B. 58/1947., illetve B. 203/1946.

IRODALOM

ARNOLD Erzsébet – KNIPL István

[2003] Fejezetek Császártöltés történetéből és néprajzából. Császártöltés

BÁNÁTI Miklós

1969 Huszonkét évtized az új hazában (Császártöltés 1744–1964)

Kecskemét

BELLÉR Béla

1981 A magyarországi németek rövid története. Budapest

FEHÉR István

1983 A bonyhádi hűségmozgalom történetéhez. Budapest

1988 A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950. Budapest

1993 Az utolsó percben, Magyarország nemzetiségei 1945–1990

Budapest

FLACH, Paul

1968 Ortsgruppengründungen des Ungarländischen Deutschen. Volksbindungvereins (1924–1940) und des Volksbundes der Deutschen in Ungarn (1938–1941). München

1969 Siedlungsgeschichte von Császártöltés. München

1971 Die behödlischen Bestätigungen der Ortsgruppen. München

1976 Siedlungsgeschichte von Hajos. München

HAMBUCH, Vendel

1988 300 Jahre Zusammensleben. Pécs

HECKENBERGER Péter

1991 Nádudvar – Nemesnádudvar – Egy észak-bácskai község történelme és településtörténete. Kalocsa

KNIPL István

2004 Volksbundtól a Waffen SS-ig. In: Szabó Attila (szerk.): Bács-Kiskun megye múltjából. Évkönyv. 19. 465. Kecskemét

KOVÁCS Zoltán András – SZÁMVÉBER Norbert

2001 A Waffen-SS Magyarországon. Budapest

KOZMA Ferenc

1991 Keserves utak. Budapest

MANHERCZ Károly (szerk.)

1998 A magyarországi németek. Budapest

ŐZE Sándor

1994 „A német ügy” – Adatok a Központi Statisztikai Hivatal kitelepítések re vonatkozó dokumentációjából. In: Barátság 1994/7.

SEEWANN, Gerhard – SPANNENBERGER, Norbert

1999 Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch Volksgruppenführer der Deutschen in Ungarn. München

SPANNENBERGER, Norbert

2005 A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között. Budapest

TILKOVSKY Lóránt

1973 A Volksbund utolsó éve és a magyar nemzetiségpolitika (1944. március 19–1945. április 4. In: Századok 1973/1.

1974 SS toborzás Magyarországon. Budapest

1978 Ez volt a Volksbund. Budapest

1997 Német nemzetiség magyar hazafiság. Pécs

T. MOLNÁR Gizella

1994 „Pedig én nem tehetek arról, hogy svábnak születtem”. In: Barátság 1994/4.

1997 A kő marad (be- és kitelepítések Hajóson). Kalocsa

ZIELBAUER György

1989 Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből (1945–1949). Budapest

ZORN Antal

1992 A nemzetiség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun megye mai területéről (1944–1948). In: Dunatáji találkozás. A Bács-Kiskun megyei nemzetiségkutató konferencia (Baja, 1991. április 27.) Szerk: Bárány János. Kecskemét

WEIDLEIN, Johann

1996 A magyarországi németiség küzdelme fennmaradásáért. Dokumentáció 1930–1950. Heidelberg

A Magyarországi Németek Szövetsége hartai csoportjának pecsétje, 1942

István Knipl – Ágota Tánczos-Szabó

VOLKSBUND-ORGANISATIONEN
IM DONAU-THEISS-ZWISCHENSTROMLAND
– VOM FAHNENWEIHE BIS ZUR VERGELTUNG
– Auszug –

Die Ortschaften Bácsalmás (*Almasch*), Bácsbokod, Bácsborsod, Császártöltés (*Tschasartet*), Csátalja, Csávoly, Csikéria, Felsőszentiván, Gara, Hajós, Harta, Katymár, Kunbaja, Nemesnádudvar (*Nadwar*), Rém, Vaskút sind solche Dörfer, wo mehrere Nationalitäten zusammenleben. Zu Mitte des 18. Jahrhunderts wurden hier Deutsche angesiedelt. In der Zeit, die diese Studie behandelt, machten die Nachfahren der einst eingesiedelten Deutschen einen bedeutenden Teil der Einwohner aus, so ist es zu verstehen, dass das am 26. November 1938 in Budapest entstandene Volksbund (mit ganzem Namen: Volksbund der Deutschen in Ungarn) auf das Leben der Dörfer und Dorfbewohner einen bedeutenden Einfluss hatte. Nach der Entstehung der Hauptorganisation sind auch lokale Gruppen zustande gekommen, so auch in den behandelten Dörfern, in den Jahren 1939-42. Nach der Gründung der örtlichen Organisationen wurde versucht, möglichst viele Bewohner als Mitglied zu integrieren und dabei sparten die Organisatoren weder mit Versprechungen noch mit Drohungen. Dank der organisatorischen Arbeiten wurden die örtlichen Gruppen des Bundes immer stärker und versuchten das Leben der Mitglieder mit allen möglichen Mitteln zu beeinflussen. Sie ermöglichten für Mitglieder gemeinsame Erholung und Entspannung, und oft auch Gelegenheiten für politische Diskussionen. Es wurde auch die politische „Bildung“ der Mitglieder nicht vergessen, mit diesem Ziel kamen öfters Agitatoren der Hauptorganisation in die Dörfer zu Besuch.

Nach dem Ausbruch des Zweiten Weltkriegs und mit der Verschlechterung der Kriegssituation veränderte sich allmählich die Rolle des Volksbunds. Seine Aufgabe bestand nun darin, für die Waffen-SS den nötigen Menschennachschub zu sichern. Dies ermöglichten zwischenstaatliche Einigungen, nach denen der ungarische Staat auf einen bedeutenden Teil der wehrpflichtigen Ungarndeutschen verzichtete. Das Volksbund machte seine Aufgabe richtig: er nahm an der Einziehung von etwa 120 000 Ungarndeutschen in die Waffen-SS teil. Nachdem die sowjetischen Truppen einmarschiert waren, beendeten die örtlichen Vereine ihre Tätigkeit. Danach begann die Vergeltung für die Ungarndeutschen, die für sie viel Erniedrigung und Qual bedeutete.